

Qazaqstan oquv kamesereti.

ҚАҢА МЕКТЕР

АЈНДА БІР СЪОЈАТЫН БІЛІМ
РЕДАГОГІЈКЕ ҚОРНАЛЬ
(6-сы сығадь)

Qazaqstan vaspasy

5

КАЗИЗДАТ

1931

Bul sanda basılǵan maqalalar:

Bet.

Ҷалр ʋәлим

1. Pәleteqnijkeli mektep ornatuva oquvslavdьd nazary avuvly
 Kuropiskaja. 1
2. Kәmynestik tәrbije ycin kyresinder **Ҷoraviler.** 3
3. Soqьs qavry Ҷana soqьsqa dajarylьd tәrbije . . . **Ҷanaqalьj ulь.** 5
4. Satsьjaldьd Ҷarьstьn tarьqь **M.** 12

Bilim - tәrbije ʋәlimi

1. Pedalogija qandaj ilim **Qoьratraj ulь.** 17
2. Tysti kәmir ryarapeser **Bangengejim.** 21
3. Bastavьs mektepterge Ҷazqь ajlar yein is Ҷovalary 23
4. Tyrik tilderiniь negizi qasijetteri men Ҷikteri . . . **Esvatьr ulь.** 27
5. Әdevijet-til kәvijneti tuvralь **Vasьm ulь q.** 32
6. I-Basqьs mektepte Ҷova-tarьsьndь әdis . avdarqan **Ҷajman ulь.** 39
7. Qazaq pedagogijge ynisteti **Alman ulь.** 46

Әdevijet ʋәlimi

1. Sьraq (әlen) **Esmoqamvet.** 51
2. Ҷorьd sьrь (әngime) **Qaььm.** 52
3. Qazir dala (әleq) **Saja ulь** 62
4. Egis majdanьda **Zejin.** 64

S Ъ n

1. Kyrdell tlekkе Ҷalr Ҷavar **Qoьratraj ulь.** 65

Resmij ʋәlim

1. Barьd Qazaqьstan mektepteri mal azьdь dajьndav Ҷumьsьna
 Ҷumьla kirissin (әdis qat) 73

ÇAҢА МЕКТЕР № 5

BILIM, PEDAGOGIJE ÇORNALY.

oquv kamesretiniñ tili.

Çaһрь вѣлим.

Paleteqnijkeli mektep ornatuvoğa oquvçylarдың nazary avuvly.

N. Kiropskaja.

Mektepтерде çaңа çumьstar өsip—өnip çatьr.

Qazьr paleteqnijkelik sijezen kejin mektepтерimizde damuv boldь ma degen suravça çavar bergvge tuvra keledi. Mektepтерде talaj ijgi, çaңа çumьstarдың, çumьs әdisteriniñ tavьlyp, çasalьp çatqanь anyq. Oqьtuvçylarдың, oquvçylarдың eski çol men basa bermej çaңа çol, çaңа әdis izdep tьrьsьp çatqanь da anyq. Bul çөninen mektepтерimizdin tavьsь var, damuvly: mektevimiz paleteqnijkeli mektep boluvça mandaj tyzevli. Әrijne mektep paleteqnijkeleniryvdiñ әr çerde әr tyрli кемçilikтери var degen men әr mektepтиñ әr tyрli çol men bolsa da paleteqnijkeleneniz dep tьrьsqanьñ, talaptanьp әreketke kiriskenniñ өзiniñ ylken мәni var. Endigi çerde vizge mektepтерdin palijteqnijke çөnindegi täçirijbesin qorьtьp, nätiçse sьdәrәp otyрuvьmьz kerek. Әjтpese çaqсь—çaqсь täçirijbeler cegip, biraq ol täçirijbeler men viz durьstar rajdalana almaј qalqan täçirijbe mektepтерiniñ ajaqьp qucьp ketyv tymkin. Täçirijbe mektepтери tuvraь viz bul kynde eski maqalalardь, kitapçalardь çьpnastьrьp otyрmьz. Ne rajda olarдың teң çartьsь çoqalьp, casьlьp ketken. Dәl bul kyndegi qьzqьlyqь täçirijbelerdi vөlek mektepтер cegip otyрqan çoq. Mektepтерdin көpçiligi cegip otyр.

Paleteqnijke çөninde әdis çumьsьñ кемçiktiryvge Bolmajdь.

Çaңalьqtar men tyрli өlkelerdin Ortalьq Qara Topьraqtь, Orta Edil, Leningirat ovьlystarь—oqьtuvçylarь men sөjlestim. Bul әngimeleskenimnen menim kelgen qortьndьm—paleteqnijke çөninen tezinen әdiske çәrdem berip, paleteqnijkeniñ negizin çaqсьlar tysindirmesek mektepтерimiz aqsamaq. Ortalьq qara topьraqtь ovьlysta әdis çәrdeminiñ кемdiginen paleteqnijke өris ala almaј otyр Oqьtuvçylarдың ajtuvьnca bul ovьlysta varlyq paleteqnijke çer kesivi men qana (egis, picen) ajaqталatьn көrinedi. Leningirat ovьlysьññ oqь-

tuvçylarňňň sözine qaraqanda onda paleteqnijenin salmaqyn öndiris ornındaғына çana salatyn sýjaqtý.

Oqytuvçylar men aňgimeleskende aňqarqanym—biz vugynge dejin öndiris ornındaғы tәçirijbe tuvralь көр сөjлер, bul tәçirijbeni mektepti paleteqnijelendiryvdin negizine aýnaldыruv tuvralь az сөjлер az istegenimiz көrinemiz.

Өндирistik tәçirijbeni paleteqnijke minezdi ötelik!

Balalar zavýtta çumьs çasaqanнан mektep paleteqnijelengen volьp сыqrajды. Balalardьң zavýtta çumьs çasavьňňň maqsutь oquvçylardan çetilgen maman çasar, сыqaruv emes, öndiris icindegi ara qatnastar tuvralь, епбек қурыльсьь tuvralь, tetiktendiryvdin мәni, ornь tuvralь balalarqa uqьm, tysinis беруv. Balalardьң öndiris ornь öndiristin tyрli taravlarь tavsа, terendete tysinyv kerek. Toqьma öndiris ornьnda çumьs çasar çyrgen balalardьң metal qьmьja kesipterinde aqasь tysiniр tanьv volьv kerek. Eger orta-lyq qara todryaqtь çadan men orta Edil ovьbstarь çer qьzmetin mektepti palet—teqnijelendiryv dep uqьnuvqa vejim volьsa, vasqa өnerli kesipti ovьbstarьda palet—teqnijenin ornьna teqnijke maldanьp çyrmegejdi—dep qavьp etem.

Епбек uьmdastьruv—paleteqnijenin maңьzдь мәseleleriniң biri.

Bizge mektepti palet teknijkelendiryv çumьsьп епбек uьmdastьruv sьjaqtь çumьstar men vajlanьstьruv kerek. Iri öndiris ornındaғына qarasaq viz ondaqь епбектин çospar мен uьmdastьryьqanьп, seqtardьң arasьnda qalyрtanqan ara qatnastardьң varьlyqьң tyрli öndiris varьstarьňň çosparьlyьqьң, vudqan ыajьqтальp çumьstьң öndirilgendigin, çumьsçylardьң çiktelgenin көremiz. Mine sonдьqтан епбек uьmdastьruv çumьsьп palet—teqnijke qaravьlyнан qarav kerek. Bul мәсijnenin tilin bilyv, мәсijne çyrgize bilyv мен birdej maңьzдь. Епбек uьstьruv мәselesi mektepti paleteqnijelendiryvdin maңьzдь мәseleleriniң biri.

Qalqoz қурыльсьп alalyq. Епбек uьmdastьruvdьң qalqozdar ycin de ylken мәni var. Vьtьranqь çeke caruvacsьlyqтан birlesken iri caruvacsьlyqqa көсуv qara caruvalar ycin onaj ornьdalatsьп çumьs emes, nege deseniz çeke caruvacsьlyqtaь artьqса çavajь епбектин ornьna birlestik caruvacsьlyqta көр verneli, kyrdeli епбек uьmdastьryьp сыqaruvqa tuvra keledi. Bul çerde 25 мындьqtardьң da çәrdemi qalqozqa ojdaqьdaj tolyq emes devge volady, nege deseniz pavrijke zavýttaғы епбек uьmdastьruv tyрin avдырмаj qalqozqa ornata qojuv durьs volmajды. Епбек uьmdastьruvdь qalqozqa дәledep өзgertyv kerek; Mekteptin birinci vөliminen vastар әdis—çospar maldanьp, yzdiksiz öndiris tәçirijbesin çyrgizip, епбек uьmdastьruv мәselelerin тексеруvi kerek. Munь мен qatar епбек uьmdastьruvdь is çyzinde çyrgizyv kerek.

tikke balalar tərvijesinin ves çıldəq çosparı var. Bul çospardı da 4 çıldı asya oğndar ylgerıvge mindettimiz.

Ças vıvındı kəmənestik çol men tərvijelevdin ves çıldəq çosparı 4 çıldı oğndar sığaruvımyzdyñ vastı carttarıññ birı partıya men ukimet balalar panasızdyq men, balalar kytimsizdigi men kyresyvıdn quralı, ças vıvında kəmənestik tərvije veretin uym der tapır otırqan „balalar dostarı qoqamına“ mıce volır keryvi.

Balalar panasızdyq, kytimsizdigin çojuv ystimizdegi kapıftal-çıldəq qaldıqtarına çalraq savıvı kezeninde artıqca mändi çımıy ekenin çoqarıda eskerttik. Tap tartıyınñ kycejir turqan saqında tap duspandarıñ ças vıvındı kamıvnestik tərvije çolına çivermej özderiniñ ıqralında qaldıruv ucın çan talasır tartıyır çatqandı anıq.

Sondıqtan kenes çırtçılıqı syle — sapattav madanıjatsız avdandarda, enbekciler çırtçılıqı vala tərvije çımıyına, balalar panasızdyqı çojuv çımıyına tolyq nazar salır çetpegen avdandar da tap duspandarı degenine çetkendej de volır otır: kəmənestik balalar tərvijesi ol avdandarda aqsar 5 çıldəq çospardı oğndaluv varıy ojdadıaj volır sığvaj otır.

Enbekciler çırtçılıqına mindeti—tezden kəmunsetik tərvije çımıyına satsıjaldıq ədister men, vələsevtik qarqın men kirisıv: Qazaqıs tannıñ vykil avdandarında avı qıstaqtarda, „balalar dostarı qoqamıny“ ujalarıñ asır, enbekciler vıqarasın ças vıvındı vajlar ıqralıñnan onacalar kəmənestik tərvije verip satsıjaldıq qurılı ustaları etip sığaruv.

Osyajca vykil enbekciler çırtçılıqı qoldar kiriskende çana „balalar dostarı qoqamı“ çımıyın çandandıyır ças vıvında kəmənestik tərvije verip ças balalardı eresekterdi turıy çoninen qudıq çoninen qoqdar, rijener, kəmsamol uymdarına kirgizip, balalar panasızdyqıñ kytimsizdigin çojır partıya men ukimettin senimin aqtaj aladı.

Qazaqıstanda kenes çırtçılıqı „balalar dostarı qoqamıny“ mənı əli tysinip durıy vaqıalar çetken çoq. Avı qıstaq, qalqoz enbekcileri tygel qalada turatın kesirciler odaqı bul qoqamdı əli künı durıy tanımaj otır. 1931—çılı 16-19-ıynvar da Almatı qalasında volqan qoqamınyñ ökelik sıjezine 40 mñ camalı mycelerdi uymdastıyır tərviyeler otırqan Almatıdaqı kesirciler odaqtarıññ bir de—virevinen vakil kelmej qaluvı. Bul ana kesirciler odaqtarı „vadıq“ mñ tapır çetken çoq degenimizge tolyq ıspat vola aladı.

„Avdol ijten qorqadı, ijt Avdolıdan qorqadı“ degendej özi kesirciler odaqına tapıta almaj otırqan „balalar dostarı qoqamıny“—da vırın qatraqan çalaqaj qoqam volır kelgendigi anıq nərse. Birıq bul qoqamıny çımıyın çandandıruvımyz kerek.

soqırs kemesi, syngyr qajyq, zenbirek, Pölemet olardıñ dajarlap çatqan osylar. Mylijendegen malyarttaqan qarqy, çumıscınyñ eñbek aqısynan çyğylyr osyqan ketedi. Adam qolyñ mejlınce az kerek qylytyn qaruvlar dajyndavdyñ väri de solardan syqyr çatyr.

Biraq qazirgi soqırs teqnıkesi adam qolyñ qancalyq az kerek etken men çumıscı tabınyñ qoldavı volmaj, ol volmaqan künde de solardıñ tilegi volmajnca soqısta çenir syquv mytkin emes. Osyn bilip vajlar memleketterinde körpilik pikirin uymdastıruvqa çapnı saladı. Körpilik pikirin otanıñ qorqav çolyña tärviyelevge tırysady.

Sısva Deköviskij degen pedaqok Amerijkaqa varoqandaqy tan qalqanyn vylaj der çazady: „Amerijke qalalarınyñ turmısyna äderki tanısa vastaqanımda, körpe dejin köndige almaj çyrdim. Kyn saıyn kijno (çandy sıvret) onda körsetiletin, äskerdiñ sara tyzer çyrgeni. Soqırs erleri, cekten asqan alıy çavıngerleri. Soqırs kirejselerinin (soqırs kemenin) ocın tenizdiñ ortasındaqy saıaqaty.

Amerijke ultınyñ artıqsılyqyn onıñ dınyje çyzin vijlevge eiktigilin dırıptegen myñ—myñ gızet, çornal, roman“

Sözdiñ qısqası körpilik pikirin soqırsqa dajarlavdyñ mındaqan amal, ädisteriniñ väri sonda. Bul çeninde körnekti orn alıyn Bojiskavit*) uıym. Onan qaldı mektep, äskerlik, dene tärviye yjirmesi, äskerlik oıyn, äskerlik väseke, soqırs romandarı, Amerijke qurama statınyñ soqırs tärjıyn taratuv.

Osyıardıñ väride çumıscı tabınyñ ças balalarıñ er çyrek, otanı, qajsar, ultıy qylyr, otan dese çapnı salatın rıqylda tärviyelevge qojır emes dejdi.

Karıjtal otandarınyñ qajıssı volsyn, osı qazirgi dınyje çyziniñ saıasaty soqırs älemi sasıjdy. Sol otandardaqy Kemyvnes partıjasınyñ uıym, körpilik pikirin, äsirese çumıscı tabınyñ pikirin vajlardıñ aldavına çol vermev ycin kyresedi. Çıjanger soqısyn azamat soqısyna ajnaldıruv, aldaqy soqırs vajlardıñ, arısz qulqınynyñ nätijçesi ekenin tysindirıv, Kenes otanıñ qorqav olardıñ kyndelikti çumıscı.

Mine, syjtır çer çyzindegi Karıjtal dınyjesi çan talasır soqırsqa dajyndaluvda.

Bygin ve, volmasa erten ve? äjtevır kör kecikrej soqısyn volatıny añyq. Soqırs qavır kycti.

Bul çaqdajlar vizdiñ mektepterimizge, rijöner uıymdarımyzqa qandaj äser etti? Bul iske qaj tyrde dajyndalıy çatyr? Buqan çavar veyuv qylyñ emes, ças öspirimderdi soqırs qavırına qarıy dajyndav tärviyesi çeninde ic narsede istelip çatqan çoq dejimizde qojamıy.

Avıldıq mektepter öz aldına bir ängime, avdan ortalyqınydyq, qalalyq mektepteriniñ özinde yzdiksiz soqırs qavırına dajarlıq, tärviyesi osı kyñge dejin volmaj keldi. Bolqan kyñinde ves atar-

*) Bojiskavit—vajlardıñ balalar uıymı.

dın qurılsı men tanıstıruv (kəvince bul da sıvret arqı). Sap tuzep çyruv, çygıruv, osıdan vasqa tyk çoq. Bir çyjege salınqan isti kere almajmız. Muqalymderimiz bul isti çete vaqalajmız. Kerek dese özderininde tysinigi az. Nusqav da nasar. Biraq „çoq nasar“ degen men is bitrejdi. Soqıys qavır iske salın. qaravmızdı kytrejdi. Isti qolqa alıvmız kerek. Soqıys qavırna dajarlıq tərvijesin çyrgizetin uymdarıtmızdı isin çolqa qıvıvmız tijis.

Biz kəmyvnezimniñ qaçır, qajratı kisinin dajarlajmız. Təkeriscil purıtarıjattı əskerin dajarlajmız—dejmiz. Biraq osılardı qalaj dajarlajmız osıny oılanıvmız tijis.

Bajlardı əskerlik tərvijesiniñ qıjsıny men tərvijesiniñ icin vetin acıvmız kerek.

Mərkisizim—soqıys tap tartıys sajasatınyñ bir tyri dep tanıjdy. Bajlar, soqıys arqıny evkecilerdı qanavdı çolın acadı. Biraq olar, sol soqıystıñ icin vetin vyrkejdi, çımsıny tanınan çasıradı, aldajdy, arvajdy. Eger soqıys evkecini qanav usin dese, oqan qandaj aqımaq volıny ermes edi. Bajlardıñ qaltası usin evkeciler qanıñ təkpes edi.

Mine sondıqtan bajlardıñ məqsı (qıjsınynyñ) vərinde soqıystıñ sıny maqsatıny vyrkev çolında qurıqan.

Mektepterde soqıys maqsatıny tysindirıvdiñ çalıny mınadaj volır keledi. „Dınijede qajıymdı çırt var, zulıny çırt var. Qajıymdı çırt biz volamızda, zulımdı olar“ dep keledi. Zulımdı çoj. Otanıny qorqa, sonıñ çolında qanıñ tək, çanıny qıj! Otanıny usin vaqtınyny.

Sondıqtan tərvijeniñ eñ çaqısy otar usin qurvan volatıny erler dajarlav“. Mine vajlardıñ tərviye qıjsıny osılay keledi.

Mərkiscildik pedagogıjke ic vaqt bul çer men çyrmejdi.

Əskerlik tərvijeni, balalardıñ çaratıys qasıjterinen əskerlik minez qulıq tuvdıruv dep tysınvejdi. Məsele, minez qulıqtıny ıysıraq, qajsar volqandıqında emes. Tap tartıysında soqıys çaratıys amalı emes, qoqamdıq amal. Belgili bir dāvırde soqıys voladıda bir dāvırde volmajıny kyn tuvadı. Soqıys kərıjtaldıq qurılsınyñ çemisi, Olaj volsa soqıystıñ icin sıny acıv kərıjtaldıq qurılsınyñ sıny acıv. Bajlardıñ soqıys qıjsıny, „tap tartıysınyñ vajlar sajasatınyñ mında ec qandaj qatıys çoq“ dejdi. Bajlardıñ osı ustaqan soqıys qıjsınynyñ usqıny vizdiñ mektepterde de çoq emes. Kıvinese vıqan sever soqıys qavırna qarıs dajınydı tərvijesiniñ nasarlıq soqıys qavırna dajıny volıv çolındaqı tərvijeniñ çetimsizdigi.

Bul məsele çoninde vizdiñ mektepke tijgen vajıldıq əserdiñ nıjçesi: *Birinci* soqıys qavırna çete vaqalajmav, soqıys qavırna dajarlanıv isin qorqa kirisyv. Soqıys məselesin qazirgi dıniyelik çaqdajqa vajlanıstıny qaramaj, çalıny məsele iretinde qarav; *Ekinci*: soqıys məselesin tap tartısvıclardıñ qanav sajasatıny

vajlanıstırmaı çeke alıp qarav. *Yincı:* Soqıstın qoqamdıq qasbetin eskermeı, soqıs qavırna dajarlıq çumısnı askerlik isin yjretıv, soqan sınyqırıv der qana qarav. Munıñ vėrin durıs emes. Bizdiñ tėrvije oıındarımız, mektepterimiz bul iske ajırqsa kėnil vėlyvleri kerek. Soqıs bizden aldı artımızdı çijnastırıp aluvımızdı kytpejdi.

Soqıs qavırna dajarlıq tėrvijesniñ pıraçqıraması qandaj volıv kerek.

Bul pıraçqıraması aldaq soqıstın tartıq sırna onıñ alıs çaqındıqına vajlanıstı qırgılıvı tijis. Aldaq soqıs epvekeilerdi qanavdın çoi, vajlardın tartıq sajasatı degenbiz. Al on soñ alıs çaqındıqı tıvralı ajtarmız: Kın sanar vajlar otanıdardıñda soqısqa dajarlıq çumıs kucejıvde, soqıs qavır ydevde. Bul soqıs kınıniñ tajanır kelgenine dalel. 1929—çıñ qıjır sıqıs temir çolındaq oqıqı soqıstın alıs emestigin kėsetedi. Sondıqtan en *Birinci:* soqıs qavırna qarsı tėrvije tartıq tėrvijege vajlanısnı — soqıs pen soqıs qavırna dajarlavdı Pırıtartıjattın tartıq maqsatı men qazirgi dınije çaqdajınan ajırmaıv kerek, balalar soqıstın isin sıgı men sevevin asq biletin volsın.

Ekinci: soqıstı balalarqa tysindirgende çalır soqıs degendi almaı, aldaq çijanger soqısna vajlanıstırıp, sevevin, sıgıñ aca tysindirıv kerek. Munan, soqıs degen tıvralı tysinik veyıv kerek emes degen sėz sıqrajdı. Biraq ər dėvirdegi soqıstı sol dėvirine, aldaq maqsatına vajlanıstırıp uqtıruv qaçet. Əsirese, aldaq soqıstın kenes ykimetine qarsı volatındıqı tysinikti volsın.

Onanson soqıs qavırna qarsı tėrvijesin çyrgizetin kenes pedəgėkteriniñ yincı mindeti: balalardı soqıs qavırna qarsı tėrvijelej otırıp, kenes odaqınıñ otan qorqavcılıq qaviletin arttırıv.

Çoqıraqı ajtılqandardan soqıs qavırna dajarlav tėrvijesinin mıñandaj çelisin tizip aluvqa voladı:

a) Çijəngercilik pen çijənger soqısnıñ qıjsıñ nelikten soqıs qavır çaqındar qaldı. Oqan qandaj kuc qarsı turaladı.

b) Qazirgi dınije çyzindik çaqdaj — çəne çijəngerlerdin kenes odaqına qarsı dajındalır çatqandıqı.

t) Vılardın soqıs qavırna qarsı enternatsıjanaldıq kyreske qatısvıv.

c) Kenes odaqındaq epvekeilerdin pikirin soqıs qavırna qarsı ıjımdastırıvda balalardıñ qatısvı.

ç) Balalardıñ ızderiniñ soqıs qavırna qarsı dajarlıqı.

Kenes ykimetiniñ soqıs qavırna qarsı dajarlıqı asq çyredı, varlıq soqısqa asq qarsı turadı. Kenes odaqınıñ soqısqa qarsı dajındaluvdaq ızgeceligi osv.

Sondıqtan 13 — çyldan veri avdırmaj ustap kele çatqan kenes ykimetiniñ vejıtsilik sajasatı askerlik tėrvijenin bir tarmaq volıvı tijis. Kenes ykimetiniñ bul sajasatın eskeryvsiz qaldırqan

kynde bizdegi äskerlik tärbijenin soqьsqa qarьs kyresimizdin ic qandaj maпьzь qalmajdь.

Äskerlik keңes tärbijesinin negizgi taravlarь: Çijänger so-qьsьппь qьjsьппь — äskerlik көmencildin tärbijenin negizi. Soqьstьп тартьqь sьгпп асраj, soqьs vajlardьп qanav sajasatьппь biri ekendigin tysindirmejinci iske kirissek qur aram ter volamьz. Bul sözden äskerlik tärbije balalarqа ertelik etedi eken oqoj degen tysinik сьqrajdь. Eger osьlaj tysinyvciler volsa oniki vaгьp tarqan qata. Leninnin „Çijängerlik көpьtalizimnin çoqarqь vasqьsь“ degen kitabьп 10 çasar valaпьп qolьna берip qojсан, tysinbek tursьп, at ala qacatьпь ьras. Al eger biz olarqа Çijängerlik negizgi qasьjetterin tysinikti mьjsaldar men aјta vastasaq, uqtьruvqаda voladь. Otar elderdi talav, qanav, çijängerliktin negizgi qasьjeti osьqan balalardьп tysinveјtin nesi var? Çijängerlikti, onan qaldь qazirgi çer çyzindik çaqdajdь, vetin to-lyq tysindire qojuv qьjьп. Kem — kemdep tysindire oтьramьz. Balalarqа uqьmdь mьsaldardь terip aьp aјtuvdьп arqasьnda çijängerliktin negizgi qasьjetterin tysindire — alamьz. Öndirgen tavарьп ötkize almaьsa vajlardьп qaltasь tarьladь, caruvasь daqdarьsqa usьгајdь, tavарьп ötkizyv ucпн çana otar izdejdi, vöten memlekettin otарьna qol saladь. Otarqа tavар tasьjdь, tavарьna suravсь көp voluv ucпн, tavарьп qьmvat vaqа men ötkizyv ucпн vöten vajdь otarqа çuvьtqьsь kelmeјdi. Aralarьnda vөseke tuvadь. Qaьsь çijelisedi. Bul bir memleket pen ekinci memleketti soqьsqa aјdar saladь. Vөsekede çenip сьquv ucпн tavарь арзан voluv керек. Ol ucпн çumьsсьпь qattьraq qanajdь. Evbek aqьпь azajtadь. Vajlar men çumьsсь tavь arasьndaqь qajсььqь kycejedi, tap тартьsь qьzadь. Balalarqа munьп tysinikti, uqьmdь volmajьп nesi var? Bul çijängerliktin qasьjetterine çatраj ma? Vaj men vajdьп arasьndaqь soqьstьп evbekcilerge tyk qaçeti çaq ekendigin balalar osdan — da uqraj ma? Qulaq pen vajdьп keңes ykimetine qarьs turatьndьqьп, көperetip dykenderin olardьп көre almajtuqьп-dьqьп balalar kyndelikti isinde көrip oтьr. Munь vilse vajlar otandarьппь keңes ykimetine vas salajьп dep oтьrқan severinde uqadь. Mine, өstip çijängerlikti dövirinen tolyq tysinik vere almaqan men az kemdep uqtьruvqа mynkindik mol. Keң tyrde volmaqan men negizin uqtьruvqа voladь.

Әlbette balalardьп çasьna, vilimine qarар мәтерьjaldardь zertter velyv de керек. Bul onaj çumьs emes. Qьjьп eken dep qarар çatuvqа çәne volmajdь. Qolqа alsaq vitreјtin çumьs çoq. Iske bir kirsip ketсен, kyndelikti täçirijve özi — aq çetekter әketeti. Qata da volar, çөndevgede, qatamьzqа oquvqа da voladь. Çьl vasьnda balalardьп vilimin, çasьп, mekteptin өзgecelik çaqdajlarьп esertej oтьrп mektep pen rijäner uьmdarьппь äskerlik tärbijesinin öndiris çosрагьп çasar aluv керек.

Kyndelikti çer çyzindik çaqđaj men vajlar otan-darınñ soqıysqa daıyndalır çatqandıqın esepter otıruv mektep ren pijaner ätiretterinin kyndelikti çımıssı volısn. Osı istin ystinde balalar soqıys qavrn seze-tin voladı. Soqıys qavrn ar kim öz erki men qatısatın yjirme-lerde, qulırtarında çana ajtır, vasqa көpcilik sırt qalır otıır ol durıs emes. Bul vıtini men mektep çane pijaner ätiretterinin çımıssı. Gazet çornaldarın oqır verip otıruv, çer çyzindik çaqđaj taqıırıt kamsamol partıya kämijetterinin, ujalarınñ, muqalym-derdin vajandaması çer çyzindik çaqđaj men aqımdaıq sajasattı balalarqa bildirip otıruvdın kuctı quralı. Kuctı osıdan salıq-zuvmız qaçet. Balalardın soqıys qavrnına qarsı enter-natsanaldıq kyreske qatıstı çer çyzindik çaqđajdı taldap, talqılar otıruvdan sıqadı. Soqıys qavrn tusingen son, oqın qarsı qaruvdı uqa bastaqan son aq balalar da qarar çatıradı. Soqıysqa qarsı erevilderge velsene qatına-satın voladı. Erevilge qatısuv soqıys qavrnına qarsı kyreske qatısuvdın vas ajaıq emes. Bulaj tysinbek qata volar edi. Erevildige qatısuv balalardın entirnatısanaldıq osı ucın kerek. Özbek, Tatar, Tyrikpen ult respublikelirindegi mektep balalarına, pijaner uımdarına qat çazuvdan bastar. Cet memleket çımıssıclarına, çımıssı balalarına qat çazır yjrenuv qaçet. Bul ylken sajası çımıssı. Osın arqasında cet memleket çımıssıclarınñ, çımıssı balalarınñ qozqalsı men, olardın turmıssı men çaqsı taııssamız.

Aramızdaıq enternatsanaldıq qatıstı kycejtedi. Kenes elin-degi çımıssıclar satsıjaldıq qurılystaıq erligin ajtır çazqan olar-dın tırtıq uruvdın көteredi, vajlarqa qarsı kyresin kycejtedi. Ister ketsek osıncalıq maıızdı çımıssı. Biraq vuqan kedergiler көp. Ol vizdin saldı, salaqtıqıymız, keranavlıqıymız, çete vaqal-amajtındıqıymız, täcirıjvemızdin azdıq. Osı qılyqtarmızdı çojır isti qolqa alsaq, ulı çemis veyvinde sız çoq „enternat sanaldıq tärvijeni kycejtyv—soqıys qavrnına qarsı tärvijenin negizi volısn! „Bizdin bul çonindegi uramıssı osı voluv qaçet.

Otan qorqav ygitine qatısuv, qalıq arasında әskerlik bilimdi taratuv. Eñbekciler pikirin uımdastıruv—balalardın әlevmet sajası çımıssın birı. Bul çımıssın kyrdeli tyri asavıjaqım yjirmesinde. Ekinci tyrli otan qorqav isin de ylkender men qatısuv.

Qızıl әsker pölikterin qamqorlıqqa aluv, balalardın arasında әskerlik tärvijeni kycejtyvdin maqtı quralı. Qızıl әskerlerdin isi men turmıssı men taııssıv, balalardın әskerlik bilimin tolıq-tıradı. Qızıl mujester men әskerlik yjirmeler isin çolqa qojuvda muıñ ylken maıız var. Çaqın çerdegi qızıl әskerdin qazarmasına quraldar men taııssıvdın özi көp bilim berdi. Soqıys qavrnına ças әspirimderdi, dajarlav tärvijesinin qulır yjirme sıqıl-

Bizdin balalar eñ ar çaqь рьсақ kesken qoьп çaza almaj iritip ciritip çiberedi. Çarань—qalaj çazuv kerek, суректи çарақа qalaj vajlav kerek taqь osь sьqьldьlardь balalarqa yjrete berguv kerek.

4. Uvьь qazdan saqtanuv әdisin yjretyv mekteptegi kijnije savaqьna vajlanьssьp.

5. Тороқьғарьја—çerdin oj qьgn zerttev. Mektep ajnalasьndaqь çaratьls vajььq zerttev çyjege salьnvaqan salqьп qarар kelgen isimizdin biri. Qoьь qalam biletin balalarqa bul qьzьqьtь çumьs. Mektep ajnalasьndaqь çerdin ojь qьgn zerttev isin balalardьп әskerlik vilimin arttьruv isine vajlanьstьruvqada voladь.

Çerdin syvretin qaqazqа salьp yjretyvdi muqalьmder volmasa әskerlik tәrvijenin nusqavcьlarь qolqа aluv qaçet.

5. Balalardь mergendikke yjretyv is pen qatar pөlemet sьqьldь qaruvlardan qurььs çәne olardan qorqanuvdьп çoldarьi aentаньstьruvdan bastaladь. Balalar yjrenuv mьltьqtarьп өzernata көzdej biletin volсьп. Bul çәninde азовьјақьт иьтмьнп тапьzь аьгьqса, balalardь osьнпд yjirmelerine tartuv qaçet.

Mergendikke yjrienuv, balalardьп eñ qьzьqatьп ojьпнпд biri. Tek isti çol qoja bilyv kerek.

6. Sap tyzer çyгirgizip yjretyv әskerlik tәrvijenin eñ тапьzьdьsь der tysinycilerde var. Bul durьs emes. Әsirese ças balalarqa çyrip yjretyv өte qььп. Olarqa munьп keregi de az. Al rijner çasьndaqь balalarqa sap tyzer çyгirgizip yjretyv kerek. Syjtse de bul is vasqasьnпn vasьtьmьraq volьp ketpesin. Yjtkeni balalar munьпn tez çalьqatьп voladь.

Mini, soqьs qavryьna qarьs әskerlik tәrvijenin çalьp mazmunь osь. Bulardьп wәgin çyzege asьruvda yьken kede:ginin biri әskerlik isine çetik nusqavcьlar tavuv. Olardь oqьtьp sьqaruv taqь qььп vaqьt kerek kyc kerek. Sondьqtan muqalьmderdin өzderi kirisetin volсьп.

Muqalьmderdin әsirese avьldaqь muqalьmdermizdin isi vasьnпn asadь. syjtsede amal çoq.

Oqьtьp çyrgen balalarьnпn төmen bilyvge volmajdь. Kәmynеzimdi qoььna qaruv alьp dajarlajtьп kisiler dajarlav muqalьmderdin mindeti olaj volsa әskerlik ispen тапьsuv. Әskerlik vilimin yjretyv soqьs sajasatьna çetik voluv, muqalьmdermizdin vygin taьdaqь mindeti.

Satsьjaldьq çarьstьп tarььqь.

Satsьjaldьq çarьstьп qaj vaqьttan vastap çarьqqa sьqarapьп апьqtар almaj turьp onьп mәnin çaqьsь tysine almajmьz. Munь men qatar satsьjaldьq çarьstьп vaqьtca qana qivььs ekenin, ja volmasa satsьjalcьььq pen nьq vajlanьstь vajandь qivььs ekenin апьqtavьmьz qaçet.

(1918—çыдып дьнуварь) Lenin еңбекчилердин көрсилгин өзін өзі көрсете алатын, өзиниң күйин үдете алатын қалықтың вождьдағы көр билімді қарыққа сьқара алатын қимьсқа қосув керек ақ“ деген (XVII—том 158 бет Lenin сьқармасы сьжнақьны 2—басылуы).

Мунь оғьндар үсин „çарь мемлекет көлеминде қарь сымьсын дурьстар, уьмдастьрув керек“; қарь (сатсьжалсьық қарь) еңбек өнимин арттьрувқа мүмkindik береди, мунь мен бирге кәрьжалсьь қорьндағы еңбек өнимі мен еңбек уьмдастьрувдан бутиндеј аьрқса тырде еңбек уьмдастьрувқа мүмkindik берип қақдај тузейди“ деген Lenin.

Leninниң бул пикирин 1920 — çыь биздиң партияның IX — сijezi бутини мен қавы алаң. Партияның бул қавысында вялај delingen:

„Әр бир әлеуметчилік қурыльсь (қулдық, кирепоштој, кәрйіталсьық қанавсьлардың tilegine дәл зорлар еңбек қасатувдың, еңбекке тәрвијелевдин әдистерин қолданған. Кеңестик қурыльсьың алдында көлектиртенген сарувасьыққа өнимді, tileкке дәл etyv vykil қалыққа рајдаль etyv үсин қасалатын әрекеттердин аьрқь әdisin табув үлкен mindet воьр тур.

Еңбекчилер виқарасына salt—sana çөنينен ygit әсерин тижизув мен қатар, аьрқь çалқавларға, арам тамақтарға, қурыльсьь ьдуратувсьь дурьндарға кyc çимсар әсер etyv мен қатар — еңбек өнимин арттьратьн рәрменди кyc қарьсь volady (Leninниң „сатсьжалсьық қарьсь мәсеlesine“ деген китарчасьыны 54—бетин қараңыз).

Сонь мен сатсьжалдық қарьсь биздиң өсув қьйыңсьықьымьздан тувьр отьрған „çана әdis emes“.

Сатсьжалдық қарьсь еңбек өнимин арттьрувдың, виқараны еңбекке, саясатқа уьреувдин, тәрвијелевдин сатсьжалдық қурыльсьың узьн воьна уьдкисиз мaldаныьр кейген, maldанылатын әdis.

Бул еңбекчилер виқарасын сатсьжалдық қурыльсь сымьсына ендирувдин çалыьз қана әdisi, бул әdis сатсьжалдық қурыльсьың қана воьна биткен әdis, бул қурыльсьың өндiris қатынастарьның не gizgi бир вөлими.

Syjtir сатсьжалдық қурыльсь сымьсьылар тавь „өzi үсин“ қьзмет қасај vastaқан çerde, uvaқьтта vastalady. Мәsele волаңань қарьсьың тыринде, қарьқь сьрқан қарьында, мөлcerинде. Bирақ сатсьжалдық қарьсь сатсьжалдық қурыльсьың көмөнестик әdisi волаңандьрған кәрйіталсьық қақдајларда воlmajды dev қате. Nege deseniz сымьсьылардың кәрйіталсьыларға қарсь тартьсьь „өzi үсин“ қьзмет қасав volady. Бул тар тартьсында сатсьжалдық қарьсьь әdis etip maldанувдың мүмkindigin, арьқса рајдальықьн S S S R дың кесипчилер одақьның кәрйіталсьь мемлекеттердегі төңkersiciler кесипчилер одақтарь мен çасақан сарьтарьн тоьр ьспаттар отьр. Мысаль Kyvzines өkiriginин Segilor, Lenin avdандарьның, Tom өkiriginин Әңçero — сувдçен avданыьн қалық ақартув қьзметкерлеринин төңkeris қарьсына сақьрғаньн Pyransьяның Sena қаласындағы қалық ақартувсьыларь қарсь аьр сатсьжалдық қарьсқа сарьт çасақьн. Бул сатсьжалдық

tarqqa çalrý purýltarýjat çalrý çigerlenyuv men, kenigen satsýjaldýq çarýs ösyuv men qarýslyasýr savuvýl çasap otyr.

Sýjtir satsýjaldýq çarýstýn ekrindi vuvnyñ mylijendegen enbek iler vuqarasyñnyñ ves çyldýq çospardaqý satsýjaldýq qurýlystýn iri çumýstarýn otyndavqqa çalrý çiger men artyqça velsendilik pen kiriskeñ kezeni. Bul 1929—çyly bastalqan çalraq savuvýl öñdiris savuvýly çane öñdiris pen çana volýr vasqa qalyq aqartuv qyzmetkerleri sýjaqtý tigilej vajlanýs çoq kesipciler odaqý bul vuvyldýn, çigerlenyvdiñ çoninde vytindej sýrtta qalmaqan men sýrttar, cetter qalqan. Satsýjaldýq çarýstýn ekinci vuvnyña aqartuvçylar vuqarasy tolyq qatýsraqtan. (Bul qatýsprav Qazaqystan aqartuvçylarýnda vasqa çerlerdegiden kuctirek voluvly).

Satsýjaldýq çarýstýn ýcinci vuvnyñ ekrindilik qozqalýsý men bastalady. Ýcinci vuvnyñnyñ vasý 1929—çyldýn sonqý çarýsý ekrindilik pen çyrgizilgen satsýjaldýq çarýsqa purýltarýjat pen enbekciler tegisi men enyvli; qalyq caruvacylyqnyñ satsýjaldýq çarýs әserine berilmegen taravý qalmavly, ekrindi pavirik-zavýttar men qatar ekrindi mektepter de sýquvly; vuqaranyñ tuvdyryndý çigeri (öz beti men çana çol, çana әdis tavuv) көterilyv satsýjaldýq çarýstýn çana tyrleri sýquvly; 1929—çyldýn sonqý çarýsnyñ urany „ekrindi virijgәdan ekrindi seqqa, ekrindi zavýtqa“ degen uran voluvly. Osý kuni ves çyldyqtýn ýcinci çylynda çumýs qarýlama purepenrylan urany men çyrip tur. Bul urandy көteryvci mylijendegen enbekciler vuqarasy. Satsýjaldýq çarýs әdisinin arqasynda bul uran otyndalyr keledi.

Qarýlama purepenrylannyñ mañyzdýlyqnyñ, mәnin dos tygil dýcrandarýmız da moýyndavly: Volýr әtken purom partýjanyñ sotýnda tar dýcrandarý—vizdiñ vyldirgi zyjankestik çumýsýmızdyñ bereketin ketirgen purompenrylan; purepenrylannyñ kesirinen kenes ykimetinin 5 çyldýq çosparyñ qulata almadyq dep çurt aldynda moýyndap өtti.

Qarýlama purepenrylan, qoqamdyq vөksera, yqcamdav virijgәdileri arqasynda vuryñ çumýs nasar çasalыр кейin qalyр kelgen avdandarýmız çetisip tenelip keledi; satsýjaldýq qurýlys çumýsýnda volqan tyрli qatelikter anyqtalyр, tyzetilip çumýs çosparqqa salýlyр keledi.

Satsýjaldýq çarýs arqyly varlyq purýltarýjat, varlyq enbekciler otanylyñ, varlyq caruvacylyq, sajasattyq çumýsnyñ vasqaruvqqa tigilej kirisip otyr.

ның çаны“ degen kitabын çazady. Pirejir wala iliminin örkendewine esik açqan adam. Sol kitabında wala iliminin örkendewine mym-kindik bar ekendigin ajtır, balаны zerttewdin bir talaj әdisterin usындь. Sodan weri wıçan көртин ытырать avdarыльр, çaratarmamaqaj ilim dınyjesinde soңna tysyv, zerttev тыһnan сыг cesyv дәviri bastaldь.

Avmyjansыр degen kisi „wala ilimi—pedalogija XX—qasырdьn qundaqtar әsirgen wәwegi. XIX—qasырdьn kejingi çartьsь tuvqьzvıça sever volqan men, көnilerin сыqьр ec nәse bitire almadь. Munь әsirgen, өndirgen er çetkizip ilim sanьna qosqan XX—qasыр“ dedi. Syjtir pedalogija ilimimiz XX—qasырdьn qoldan әsirgen qol tuvasь. Kejingi nәsildin çaratьsьsь, oј өlkesi, (әris) әlevmettin өmirine teren iz qaldьra kelecegin varlaqan XX—qasыр. Munь әr kimdeг aq ajtady.

Pedalogija balаны zerttejdi dejmiz. Biraq osь sөzimizdi parcalar tergej vastasaq, çajma tәsek çadaqaj, тыm ucqарь çairьlaj alqan uqьm ekenin көremiz. Nege deseniz balаны zerttev, onь tәwijelev, әlevmet өmirine sьmer, wajsaldь qьzmetker qьльр сыqарuv maqsatь erteden bar. Uгьm, Girek qalyqtarьnda da volqan. Sonьn wәrin wala ilimi edi dejtin wolsaq, pedalogijanьn ças ekendigi qajsь, qacanoqь qartamьs ilim wольр сыqraj ma? Ras solaj wольр сыqady. Biraq wıgьnoqьlar zerttegende balаныn tәn qurьsьsьn (anatomya), tәn qьzmetin (pezyalogija), qaldь tәn bir wasqa, çan bir wasqa, tәnnin wijevcisi çan, çan көktegi tәnirinin qoьnda, kereginde werip, kerek emesinde qajtadan alьр qojady der uqьnьр çandь wasь acьq, derwes bir ilim qьльр zerttegen. Oqan „pьsьjqalogija“ der ajdar taqьр, at qojьр, aram ter volqan. Bul çolda talaj çan tamьrcьlarь, çan sejisteri сыqьр, wasьn qatьrqaп. (Bul künde pьsьjqalogijanьn atь qalьр, zatь өзgerip, „miner ilimine“ avьр oтыг). Balаны çoqarqь atalqan ilmderdin wәri oqьjdy. Bizdin pedalogijamьz XX—qasырqa dejin „pьsьjqalogija“ qa enciles wольр, sonьn kelenkesinen woj çazьр сыqa almaj keldi. Bul künde pьsьjqalogijadan irgesin ajььр, tәn qurьsьsь, tәn qьzmeti, miner ilimderinin tarqan—tajanoqanьnьn wasьn qosьр wırnastьrьр rajdalanьр, әzince тыһnan еnбек etyvge kiristi. Çoqarqьlardьn tarqanьn wırnastьrqaпda, qalaj wolsa—solaj, çьlqьqa sьjьrdь qosьр waqqandaj qьlmajdy, olardьn deregin, maqlumatьn qazanqa qajnatьр, eritip qьjtmьjalь qosьndьqa ajnaldьradь. Syjtir wагьр өз muddasьna yjestiredi. Balаныn walalyq ajььrcaloqьn, әsyv zandарьn kezenderin, aqьl, oј өlkesinin өndelyvine çumsajdy.

Өzimizdin Bulonskij „pedalogija“ degen kitabında pedalogija qandaj ilim? degenge yc tyрli çavar wergen. Ucevi de birin—wiri toььqьrattьn çavar: „Men pedalogijanь walalyq saqtьn ajььrcьsьlqьn oqьjтьn ilim dejmin“, munьsь keң maqanаль tysinik. Wasqa qalymdar da osьnь ajtqan. „Pedalogija ilimin walalyq saqtьn tyрli weleni men дәvirlerindegi kәdimgi walalardьn көrciliginde wolatьn әsyv,

tən qurılsın qalır (kənistijətəsiyə) minezin oqıyın ilim dep tısinemin.“ Alqacqı sözinde pedalogiyanın ne oqıyındıqın ajtsa mınasında nesin oqıyın, qandaj tyrlerin, isterin zertejtindigin ajtadı. Pedalogija balanın ösyv ajırqalırqın tekseredi. zertejtini—valanın ösyvi, tən qurılsın qalır, minez qulır. Balanın biren—saranı emes; kərciliginde volatın çarırq belgilerdi tekseredi deydi. Osı eki pikirinen tuvırqı yıcincisin ajtadı: „Pedalogija valalıq saqtın tyrlı dävır, velen, kezenderidegi sırtqı belgilerinı tujdegin, sıvmaqın taldar, ol sıvmaqtarqın vaqtca belgilerin, tyrlı çaqdajdan özgeretindigin tekseredi“ deydi. Syjtıp pedalogija er çetyv, ösyv çolındaqı erekce sıjpatıarın, qasıjetterin, zandarın tekseretin ilim völdı.

Qandaj ilim voalsada aldındaqı vaqqan zatın tərтіpter, çyjerler aladı. Çyjesiz ilimde danıqlıq aramdıq volmajdı. Pedalogija əveli negizinen eki salaqa völinedi: tən qurıls pedalogijası, minez—qulıq pedalogijası. Bu! völis tım iri, kyrdeli tyri. Budan vasqa qol çetken çerdegi varlıq derekterge syjenip völayda völinedi:

1—Balanın ösyv çoldarın muqdarlajın belgili negizgi çaqdaj, cartı men severkerin (paktirin tavuv) nasildik mura, çası, tən qurılsın zandarın men onın özgeriv çoldarın, qancırında (endekiren) vezderi, əlevmettik unem cartıarın).

2—Balalıq saqtın belgili belenderin ajıruv (ər çastın özine qas, onaca belgilerin tavuv).

3—Ulken adam tənı men ças balanın tənini, qurılsın minez—qulıqın negizgi ajırmasıqın tavuv.

4—Balanın ösyv çolındaqı çalır negizgi zandıqlıq men aqımlın acıv, çınlıq ajırmasıv bilyv:

Negiz dep sarqır kelgende pedalogiyanın vas völimderi osılar. vasqa çeke taravlar osı negizden butaqtajdı.

Pedalogija öktävır tönkerisinen son İresejde öte qattı qarqın men ilgeriler ketti. Onın sevevi ulken. Əlevmettin—unem negizi var. Öktävır tönkerisi men vajlanıstı qoqamın evbek qatınası, sarıvacıqlıq qurılsı özgerdi. Adam valasınlıq tarıjında virında—sondı volır kərmegen çana, sonı dunije tuvdi. Mınlı qoqamın ilgerilev qajcıqlıq tarıqı tuvırqı.

Mine osı çaqdajda, satsıjaldıq qurılsın çımsı çosparındaqı en qavırt məsele — satsıjaldıq turmsı maqsatına kəkiregi danıqlı, çyregi vatır taqandı, berik satsıjaldıq kisisin dajarlap çıqaruv völdı.

„Çana kisi dajarlap çıqaruv öktävırden son en manızdı, qavırt — tartıq məseleğe ajnaldı.“ (Zalkend) çana əlevmettik qoqam, çana turmsı, çana adamgercilik, öner, önege çana adamdı tərvişevdin ədisin purıltarjat çırtcıqlınlıq aldına tarttı. Ojlanırdı — toqandırdı. Adam dajarlav kerek. Çigersiz, qajratsız.

samarqav adam emes, satsyjaldyq qurlybsqa syn velsenip, ынтъ—сынъ мен qulcъныр isteجتin çaramdy tap ulъn dajarlav kerek.

Dajarlanatъn tap uldarъ çastan cъpraq. purыltarъjat sanasъndaqъ tãrvijenin aldъnan õtyvi kerek. Purыltarъjat sanasъna tysire tãrvije beryvdin maпъzдылыqъ osъdan cъqady. Ças çetkincektirdi ujaqa kelтиrip tãrvijelev usin, kezindegi әlevmet õmirinin qaqarmanъ qыlyр cъqaruv usin, sol tãrvijelenetin bir çarъraq nãresitenin tirlik aъrtmasъn, minez — qurlyqъn õlkesinin damuv vetin, õsyv kezenderin cъqar tapъr almaj „kølenkege qarar køjlek picip“ dolvar men is istev asa aпqaldыq volar edi. Çumъstan mән de cъpraqan volar edi. Pedalogijanъn kenetten køterilip ketyvine osъ carttar tyrtki voldъ. Adam әlevmet ortasъnda adam. Øsken ortasъnъn qolajъna yjlese õsedi. Aъnalasъndaqъ әserdi õzinin camasъnca qanasъna qarar alady. Әmirijkenin İstenli Qollyj deجتin bilikti adamъ— „vala mektep usin emes, mektep vala usin“ deъdi eken. Mejli mektep, mejli tãrvije, kitap, oъn õrnek varlyqъda vala usin, valanъ әlevmet õnerine çetelejtin murъndыq. Olaj volsa, olar valanъn tyjsiktev, zerdelev qavletinin muqdarъna qaraj volmaq.

Mәdenijet avselesin kørip, ilim dynijesi men erte oтыqqan elder osъlaj tãrvijeleъdi. Olar voldыqъnca ças õspirimderinin „çan“ qaviletin, varlyqъ syr — syъpattarъn aъra taldar sonъn ыпqajъ men tãrvije verip keledi. Biraq bul çaqdaj birde çetilgen çoq. Tipti dyre tijmej myzqъmaj çatъr desek te volady. Biz bul kyngi isimzдин elcevicine õzge çurttyн mølcerin aлыр oтыrmъz. Mymkin õzgecelik var cъqar; daralar sanajtyн, onaca qasijetteri, artыq—kemdigi var cъqar. Onъ õzir biz bilmeъmiz. „Qazaq valasъ esercil keledi“ desedi. Kej bir aпqarъmpazдыqtyн voluvъ mymkin. Biraq nelikten? Ol qancalyqъ durъ? vizge qarandъ.

Bizdin tãrvijemizde, kәmynestik tãrvijeden õzgecelik çoq. „Mazmunъ satsyjaldыq.“ Purыltarъjat sanasъna tysiryv. Oqan qarqъn qosъlsa, maпъzдылыqъ men qavъrttyõъ qavat keledi. Mine osъ eki mäseleni qolqa ustap oтыъp, pedalogija ilimin keң qoldanuv, tereң taldav, deregin õmirge çanastъruv maqsatqa yjestiryv—bizdin iri mindetimiz. Mәdenijeti samarqav, ilim dynijesi çalqavlyq, irgesin alda qacan avlaq qactыrtqan. Maqsattъ qarqъn men soqъr aлыр purыltarъjatca tãrvijelevdin merejin ystem qыluv qыl ystindegi çumъs.

Ilgeridegi kejingi çastar ilimij zerttev çyrgizip, tãrvijelev çumъsъna çenildik beryv bizdin aldaqъ iri mindetimiz voluv kerek. Bul әsirese vala men købirek istes volъp çyrgen tãrvijeci, muqalim, dãrgerlerdin mindeti.

Tysti kömir.

purepesir: **Bəngengejim.**

Осы заманда кыс — қуат негизінде отын волатын заттардан сықадь. Отын волатын заттардын негизгиси тас көмир. Бул kezde бир ғылда варлық çer çyzinde бир мыльјарт cerik (1¹/₄ tonny тас көмир тавьладь.

Тас көмirdin бир келедьгаты 7 мың кәлогь ғылуv береди. Отынның басқа тырлеринде тас көмир беретин ғылуv мөлcerine валар, теқнијке — илим çyzinde көмир деп атај береди.

Çer çyzinde тас көмир munaj (nepit) cekten тьс кyceјip, ulqajqan. Munaj тас көмир мен qatar cьm tezek (торьр) kesivi de ken өрис альр отьр. Çalьр салуv çumьсь, qatnastьn necе aluvan тырleri, teniz kemelerinin көвејуvi, çer çyzindegi qalyqьn сапь artuv мен qatar отынның ғылдан ғыл көвireк kerek волатынь мәлим. Oсьдан бир kezde тас көмир de, nepit te, cьm tezek te, tygesilip vityvi mymkin emes pe? degen surav өз өзinen tuvady.

Oñaldar 200 ғылда отын битетин volady. Атыгьја сығылды өнерли kesivi тьm өrcigen memlekette 150 ғылдан да агьда varmas деп volçajды.

Bul esepke teristik ton өlkelerdegi отын qorь кирмеј отьр. Oньн ystine satsьjaldьq төnkerisi çer çyzinde çyzege asuvь мен өнерли kesip vul kyndegisinin ana qurьm ucьr qarqьn мен ilgeri vasatьnь da sözsiz. Kenester odaqьndaqь өнерли kesiptin kyceјyv qarqьnь vьqan тьm acьq дәlel. Adam valasьnьң çaratьlьсь vajьl-qьnan тольq rajdalana alatьn дәviri çalqьz satsьjaldьq ornav мен volatьnьna ic kimnin kumanь çoq.

Oñaj volatьnь bolsa quvat беретин çana qor izdev kerek. Quvatьn çana tyri vitpeјtin tygesilmeјtin voluv kerek. Буl tyri vul kynderde тавьльр та отьр. Biraq тьm az көлемde, әlige camalь qana rajdaqь asьgьльр отьр.

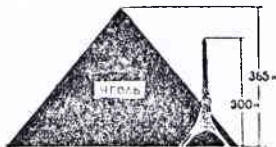
Bul tyri qara көмир мен munaj торьртan басқа tyste volatьndar. Tysine qarap bulardь çасы, qьзы, aq, көк, sarь, kylgi, surь, „көмир“ деп атајды.

Çасы, қьзы, ақ, көк көмир.

Çасы кумир—өсетин аqас. Бир ғылда kesip aqanь орньна sondajьq мөлcerde ças aqac өsip, ylgirip kemigenin toltьrar edi. Biraq aqac kesyv ças aqactьn өsip ylgiryvinen көвireк. Sondьq-tan aqac kesyv vul kyngi qalьnьn kemimese qalьn ormandar qurьр vityvine mymkin. yjtkeni çaқuvqьa, yj saluvqьa, aqacьn kesip çerin egistikke rajdalanuvqьa ғылда көр aqac çojьladь.

Adam мен ajuvannьn quvatь qьзы kyc деп çyrgiziledi. Mәdenijet teқnijke төмен volqan дәvirde salmaq көvine qьзы kycke tysken. Endi teқnijke kyceјgen saјьn qьзы kyctin орнь azaja varady.

Aq kömir tasqın suvdıñ kücü. Suvdın aqılınan, sarqırma-
dan, vögetten (pılatıjna) rajdalanuv osıoqan çatadı. Suv tijirmen
äde qaj zamannan veri var nәрse. Biraq ol sarqırmaalardıñ
suvıñnıñ qulavınan (çoqarğdan qulajtıñ kucten) rajdalanuv
degen çoq volqan.

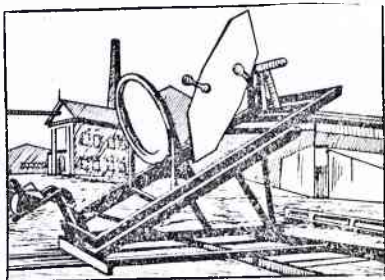
Endi bul kynde elektir teqnijke
kucejgen. Elektir quvatı sьoqatın
çerinen äde qaj çerlerge alsqá ara-
ruvoqa keledi. Dınerir, Bolqır, Qur,
Siber özenderinde qurılqan suv qu-
vatı men alsqá çetkiziledi.

Suvdın qulav quvatınan rajda-
lanuv äzirge camalı çana. Barlıq
birindeji çana rajdalanıylır otır.

Bir zavıt çына qanca tas kömir saqatıñ: vijktigi 300 metir
Ejvel mınarasıñnıñ qaratıñ körinder de tav volır yjilgen tas
kömirdi körinder.

Olaj volsa, endigi
mindet aq kömirdi
tygel rajdalanuvdın
amalın qarastıruv ke-
rek.

Kök kömir çeldin
kücü. Bul tipti az raj-
dalanıladı. Mьsalı çel
qajıq, çel tijirmen çel
kücü men qozqalır
ajnalatın мәсіjneler.
Mьна sygrettegi çel
mәсіjne altı attın ky-
cine ten.

Kelecekte qolqa alınatın tysti kömirler: birinci otınqa sarı
kömirdi qojuv керек. Bul kyn sävlesi. Kynniñ sävlesinen ajtır
tavısvuqa volmajtıñ camada quvat tarajdı. 1500 çыdaj erterek
zamanda Arqymet dejtin bilimvaz—kynniñ sävlesin cuvmaqтар
(сьп арқы) дұсрар мемлекеттин соқьс кемелерин өртеп çıberıvge
volatıñnıñ сырпattaqan. Kynniñ sävlesin çыжыр otın ornına rajda-
lanuvına көр zejine çıberilgeni men—äzirge täçirıjbe çyzinde
көрилген бирен—саран мәсіjne volmasa tavыloqan iri çумьс көринген
çoq. Bırq çıvıq volacaqta kynniñ sävlesinen rajdalanuv—zör
otın alatıñnıñda söz çoq.

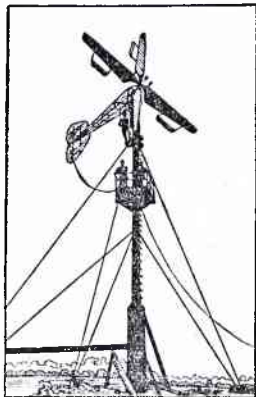
1878—çыlda Myce dejtin pьransoz kynniñ көzinen ustaqan
sävle çыjыс арқы vaspaqana мәсіjnesin çyrgizetin volqan.

Kök kömir (suvdın quvatı) taqь suvdın tasqılınan, teniz
çaqasыnda suv bir qajtır, bir tasыр turıvınan da сьoqadı. Mьsalı
qıtajdın San—tan—zen degen özeni teniz suv көterilgen arada

6 metir çoqarğylar kerige aqadъ eken, vizdin teristik çaqtaqъ Murman manajъnda teniz suvъnyъ kôterilyvi 3—4 metirge çetedi.

Амьръджаныъ Erikson dejtin bilimprazъ çasaqan кун савlesi мес. Кун савlesinen сьоатын çылувьъ 5000 дьрадъсқа çetedi.

Endi vugun — erlen volma-çanyъ men kelesekte pajdaqa asьrlatъn bir quvat toң ôlkelerdegi muz, qardъn qajta erigeninen сьоатын çылу. Çerdegi maginet кuci, әvedegi elektir (najzaqaj) vular vul кynderde çaratъльstъn vasъ noqtaqa kirmegen quvattarъ. Teginde vular da ilim — teqnijkenin noqtasъn kijetinde sөz çoq.

.....

Bastavъs mektepterge çazoъ ajlar ycin is çovalarъ-tapsъrъndъlar.

(ylgi iretinde)

1. Qalqozdъn mal caruvasъlyqъn çaqьrtuv çolynda.

Çumъs tyrleri.

Mal caruvasъlyqъn kәlektiptendiryv, çaz maldъ durъs vaqъr qaçuv.

Malçylarđn savatъn acuv maj zavъtъna çәrdemdeşejik. Maldъ vygelekten qorqav. Sөp мәsijnelerin sөp savuv navqalyъna dejin tyzer aluvqa daъndъq çyrgicejik. Picen mezgilinde orъndalsъn. At мәsijne кuci men sөp oratъn ыstansalar acuvdъn çarasъn istejik. Qozъ — Qoj qьrquv çumъsъna qatъnasajъq. Maldъ qurtatavdъn amaldarъ. Tyrli malda volatъn çuqralъ avruvlarqa qarsъ ne amal istevdin keregin elge tysindirejik. Dincilderdin mal aratъ tuvralъ ôtirik sөzderin terip çazъr qara caruvalar arasъnda ygit çyrgizyv. Malqa azyq volatъn sөp tyrlerin eguv çumъsъ tuvralъ mektep vastar ne istevge kerek. Mal qoralarъn durъstar saluv. Qala çerine çumъsker pәselkelerine maj — syt zattarъn çetkizyv din qamъn istejik. Tavъq — qus asьravdъn çolyъn elge tysindirejik. Tavъq — qus qoralarъn qalaj çasav keregin caruvalarqa yjretejik. Tavъq — qus ycin qandaj çana qaj mөлcerde azyq keregin yjretejik. Pajdalъ sөrtin tyrin kәrip, tuqъmъn terip yjretejik. Çaqьs tuqъm maldar men tapъsъr, qalъq caruvasъlyqъ ycin artъqsъlyqъn yjretik.

Ças maldı durıy vаqıyр kutyvdıñ çoldarыn yjretejik. Savыn maldыn kytimin оңдајық. Çоqароq is çоваларыn оғындavоqа yлgi. „Çep мәсіjnelerin mezgilinde оңдар рісendi kezinde dajындavоqа çardemdesejik“ is çовась оғыndalatыn mezgil yjin ајь.

A — Bul is çовасьныñ çaruvасьлық маңьзы.

1. „астықтан кейingi partьja men kenes ykimetiniñ aldындаоqь erekce маңьзы var ynem çaruvасьлық мәselesin et мәselesin (ortalық partьja kәmijtetiniñ dekәvirde volqan pilenimniñ qavlyсь).

2. Qazaқьstanda mal çaruvасьлықьн qajta quruv çana bul çaruvасьлық vazarоqа сьqatыn vujьmdарыn molajtuv çaruvасьлық sat-sьjalдық çolqа salьnsa qana durыs cecile alady (sarqoz, qalqoz qurьlyсь). Ekinci mal çaruvасьлықьна kesirin tijgizetin vaj, qulaqtarqа savыlyды ајьғыqса kycejtyv, maldыñ çaj qana sanыn әsiryv men qanaqtattanvavьmьz kerek. Mal азықьн molajtuv, mal tuqьmьn çaqsartuv, maldыñ etin, sytin, artьtyruv çynin molajtuv sьjaqtьlar— qatь eskeriletin çumьsь.“

3. „1931— çыldaоqь mal азықьн dajындav navqанында ves çыldық çосpar војьnea mal çaruvасьлықьн qaj jәrizdi әsetini ајьrdaluvь tijis. Son dьqtan mal азықь dajындav saјasь çaruvасьлықь маңьзы mindet dep tysinyv kerek“.

4. Әkelik kәmijtet rep vаqьlav kәmeseretьnyñ virlesken pilenymi Qazaқьstanda savыndь çerdin kölemi 1931 — çыlda 20 mylijen gektarоqа çetsin dep qavly сьqarоqan volatьn.

(1930 — çыlda 15,133 мың га еdi) 204 мың га çerge mal азықь tuqьmь egilir 300 мың tonнь mal азықь saqtalatьn (syrlenetin) сuñqьrlar qazыlyсьn dep mөлcerlegen.

Qоqамдық tәlim tәrvije mindetteri.

Picen çьjnav çajly ykimet rep partьja mindetterin tez оғындav çөninde mektepter pisen navqанына көrcilikti vavrlaj vilyvi tijis. Mәсіjnelerdin vuzьlqan çerlerin мәsteriskejler arqьly оңdaqanda balalardь qatьnәstьrь, мәсіjneniñ qurьlyсь — tyzilisteri tanьstьrsa balalar рәlijteqniјke çөninde bir az çumьsqa çatьqadь.

2. оqьtuvсылар kәllektiviniñ dajarлық çumьstarь.

Aldaоqь belgilengen çumьsqa dajarlanuv çөninde balalardьn elge tysinik veryv çumьsьna qatьnasuv, мәsterskejda çumьs istev çәjli оqьtuvсылар kәllektivі çergilikti qоqam uјьmdарь мен ріcen мәсіjneleriniñ ьstansasь мен avьz viriktirip qоjuvlarь kerek volady. Bilim tәrvije çөninde kәllektiv aqьranomdar arqьly kerekt. әdevijet-terdi dajarlar qоjuvь tijis Әsirese qoldan ekken çөpterdiñ qajsьsь qaj mezgilde оruvqа keledi — оsь çәjli tysinkter voluvь kerek. Mьsal: çопысқа keledi—vась gyldene bastaqan uvaqьtta savыvqа keledi. Bijik еsparsert degen ekpe çөpter төmengi çaqtарь tyjindene vastaqan mezgilde savыvqа keledi. Çygeriniñ de piskendigi vасьnyñ gyldene vastaqan uvaqьttа.

Məcəyna çumьsьnьñ çemistilliği çəjnan anьqtama.

məcəyna sajmandarьn altarь.	çumьsqa керек		santьjmetir menələgen de məcəyna qandaj kəlemindegi çөpti aladıк	10 saqattьq çumьstьn çemist	
	at	kisil		gektar	sentiner
1. çөp məcəyna	2	1	137	3,93	
2. çөp məcəyna	1	1	106	3,05	
3. at tьrmalar	1	1	213	7—10	
4. picen vajlastьratьn məcəynalar		4—6	—	—	40—50
a) qolmen çьrgiziletin^ne girzentine	2	4—5	—	—	82—90
5. astьqoratlьn məcəynaqa	2—3	2	160—182	4,61—5,24	—

Bilimlerin nьqajtuv iretinde kəllektip çөp məcəjne — sajmandarь men kenirek tyrde tapьsuvlarь керек voladı. Əsirese kəvirek məcəyna — sajmandarь ьstansasьnьn qurьlьs negizi men kəvirek tapьsuv asa керек nəse.

II—Balalar çumьs istev.

Balalar men istejtin çumьstьn alqasqь tyrleri: savьndьqqa serуenge sьqьuv, çьjьlьstь vaqьlav, çөptin qandaj tyrlerin mal çaqьs çejdi. Çөptin mal çejtin tyrleri men mal çemejtin tyrlerin çьjuv. Olardь salьstьruv. Bir çarçь metir çerden savьlqan çөpten qança picen alьnadь sonьn esvin sьqaruv. Picendi çөptin qandaj tyrlerinen çьjnav керек. Qaj mezgilde çьjnav керек, ne menen. Qalqozqa qança çөp daьjndav керек. Qalqozqa verilgen mindetemenin vaqьlav sьjrygь qança. Picen daьjnlь çөninde gazetlerde ne çazьlqan, vul çөninde Qalqoz qandaj çaralar istev çatь. Məcəjne sajmandarьnьn çamav—çasqav, picen navqanьna qandaj daьjndьqь varьlqьn vaqьlav usin birijgadi çasaqtajьq. Birijgədinin eserti vajandamasь. Məcəjne sajmandarь uvaqьtьnan qaldьrmaь çamav — çasqav çөninde navqan çьrgizejik.

2. Çosparlav.

Qalqozdaqь vьkьl məcəjnenin esevin alьp, vьzьq, tyzigin vaqьlav, kəliktin sanьn bilyuv, qança kьc var, savьlatьn çerdin sanьn, sarasьn bilyuv. Picen navqanьn durьs çьrgizyv usin neler ketelyv керек — vьnlь bilyuv. Çөp savьvqa керек sajmandarь dajarlasuvqa qatьnasuv, çөpti çьjnasuv, məcəjne sajmandarьn tyzetisyv.

3. çumьstь oğьndav. Vьzьlmaqan, çana məcəjne men qandaj qaj çerde tapьsuvqa voladı. Avьl çaruvacьlьq məcəjnesinin ьskьlat var çerge serуenge varuv. Məcəjnenin tyrlilь mycelerinin atьn ataj bilyuv. Qaj vəlimçileri tez vьzьladь. Vьzьlqan, sьlqan vəlimçekterinin qajdan aladı. Məcəjnenin mezgilinen çetkizyvge

kim çavartь. Bөлcekterin kim çetkizip turadь. Olar qaja isteledi. Mäcijnelerdin aqac, temir bөлcekterin qajda ondajdь.

Urandar, pьlakattar çazuv: tyzetilmegen çalqьzda mäcijne qalması: „Birin qalmaj mäcijne tyzetyvge qatьnasьndar, picen çьjnav navqanьna dajьn volьndar“ degen sьjaqtьlar. Savьndьq çerdin sarasьn tekserejik, Kөlderdі, qurqarqьsьlq, qьlьlq sajlь çerlerdin cөpтерin vaqьlajьq. Bul aralardьn värinde mäcijne çyrgizyvge vola ma. Qandaj çerdin cөvin erte savuv kerek. Bykil savьndьqьn savuv ycin qalqozqra qunca mäcijne kerek.

Qalqozqra vijil qanса cөp dajьndaldь kerek — esevin cьqaruv dьjaqьram çasav. Cөp savuv, çьjnav ycin mäcijnedен vasqra qandaj sajmandar kerek. (Oraq, tьrma, ajьr, arqan, kendir, qajraq taqь sondajlar) Qalqoz venen avьl kenesteri rigendik çosparьn qalaj çasaqandьqь men tanьsuv. Vaqьlav sepir men picendik çosparьn yj vasьna qaldьrmaj çetkizyvge kömektes volajьq. Qural sajmandar dyknine seryvenge varuv. Mäcinelerdin vyzьlqanьn tyzevge sajmandar dykeni dajьn va? Kerek çaraq nәrseleri var ma? Bul dykennin çumьsьna kim keseldik keltiredi? Bul çajdi qavьrqa gәzetke çazajьq. Kөrcilerge, aqac savuvьclarqra oьrqьc, ystel çasavьclarqra kömek veretin çumьsker birijgәdesin çasaqtajьq. Qural sajman dykenderinde qandaj çumьs istev çajli çospar çazajьq. Ekpindiler çajlь qavьrqa gәzetimizge çazajьq. çumьsqa keseldik keltiryvciler men maskynem, erincekter men kyresejik.

Çospar voььnса çumьstь vaqьlav.

вувьn birijgәdelerinin dәpterin qarav, mindetteме qaj mezgilde çazьldь; orьndaqandьqь çajli belgiçasav. Çosparь çumьstьn көrinisin uьmdastьruv: Dajьndьqь men urandar sygiretter, sьzьqtar, mөdelder, qavьrqa gәzetteri, ekpindiler ne yjrendik, nem çaqьs, nem çaqьs neni camalь qana yjrendik, Oсьnь tek-serejik çumьstь kim çaqьs, kim çaman istejdі kim keseldik keltiredi. Çumьstьn qaj tyrin qajta pьsьqtav kerek, qajьsьna çatьqov kerek: kelecektegi çumьstь qalaj uьmdastьruvьmьz (çospar belgilev).

Tyrk tilderinin negizgi qasijetteri men çikteri.

I (Qazaqьstan çoqarqь pedinstityti әdevijet til seksijesinde tekserilgen teme qortьndьsьnan).

Til qoqamdьq quvьlьsь volqan son onьn өmiri de qoqam turmьsьlьn damuvьna vajlanьstь.

Sondьqtan qoqam damuv satьsьna qaraj tilder de satьlanьp oьrmaq. Вурьndь ijdiјәcil til qьjьsьnь tilderdi tuqьmьna qaraj

çiktejtin. Bul qalыqtъ qara, qызы, saғы tysti tuqымdarqa wөлgen sьjaqtъ. Bul kynde tilderdi tuqымна qaraj emes, qoqam damuына qaraj, satylar wөлwv kycejip otъr. Satylar wөлwvdi „mar-polaqъ“ çolъ men çiktev dep te atajdy. Bul çol men çiktegende wыkil adam walasьnyл tili bir tywirden butaqtaqan emes. Til көр saladan qosььr wirikken quwььs. Satylar wөлgende tilder yç tyрге çikteledi.

1) Tywircil tilder. Bul tilderdin tywiri өзgermejdi, çalqav çurnaqъ wolmajdy.

2) Çalqamaly tilder. Bul tilderdin tywiri көwinese өзgermej, tek tywige çalqav, çurnaқ qosььr otъradъ. Çalqavlarъ tywirden onaj aьryladъ.

3) Qorarmaly tilder. Bul tilderdin tywiri de өзgeredi, çalqav çurnaqtarъ da woladъ. Çalqavlarъn tywirden aьryr aluv qьjьn.

Qazaq tili tyrk tilderinin icine kiredi. Tyrk tiline qьryq saqtъ til çatadъ. Tyrk tilderi çalqamaly tilder. Onda tyrk tilderi tywircil kyjden өtken woladъ, qorarmaly tilge çetpegen woladъ. Bizdin qarastьrqaь otъroqanьmьz çalqamalyqьnna wasqa tyrk tilderinin taqъ bir zor qasijeti yndestik zaңъ. Bul zaңъ wөjьnca sөz ja çuvan ja tek çinicke qana aьtyladъ. Biraq çaruvacььqъ, mädenijet avьs—tyjisi wasqa elder men aralasqan saьjьn, cetten sөz көwirik kirgen saьjьn, yndestik zaңъ solqьndar keledi.

Tyrk tilderinde ekrin көwinese sөzdin sonqъ wuvьnynda turadъ. Tyrk tilderinde wajandavьc sөjlemnin sonьnda keledi. Tyrk tilderinde ijtincek eliktiryw zaңъ kycti (oьqьr tili өз aldyна aьtyladъ). Tyrk tilderinin tywiri көwinese өзgermejdi.

Tyrk tilderinin arasьnda zor aьrymascььqtarda var. Biraq bir tilde sөjlegendi екinci tilde sөjlevciler uquvqa woladъ.

Sol aьrymascььqtarъna qaraj tyrk tilderi bir nece çikke wөlinedi.

Tyrk tilderin birevler dьwьs zaңьna, birevler çalqavlarъna, sөz tulqasьna qaraj çiktese, birevler dьwьs zaңъ men sөz tulqasьna wirdej syjenip çiktejdi.

Çiktevciьlerdin icindegi ең irileri Kөrc, Radlor, Samajloьc degen oqьmьstar.

Biz osь yceviniн qana çiktevin текserip qaramaqьrьz.

Kөrc tyrk tilderin sөz tulqasь men dьwьs çyjesine syjenip çiktegen. Ol çalьr tyrk tilder ekige wөlinedi.

1) Tystik top, мунь „taq“ товь dep te атаqan.

2) Teristik top, мунь „tav“ товь dep te атаqan.

„Taq“ товьna anatolь tyrki, Әzirwajçan, Altaj eli, Çaqataj, Tyrkpen, Qoqas elderi sьjaqьylardьn tilderi çatadъ. Bular „tav“ degen sөzdin vastarqъ qalьr „taq“ wolsa, sonь өзgertpej qoldanoqan. Mәselen: taq, ваq.

„Tav“ товьna Tatar, teristik Qarqaz, Qazaq, Qьrğьz, Bacqurt tilderi kiredi. Bular sөzderinin ajaqьnda „q“ dьwьsь „v“ qa aьnalqan, мәselen „tav“ „sav“ Bular eski kyjin өзgertken. Sөz

ajaqьndaqь „q“ nь „v“ qa „j“ ge ajnaldьrqaп. Mәselen vurьn: „aqrьz“ dese vular „avьz“, „qoqoп“ „qavьп“, „qoqoq“ „qьjaq“ „sygret“, „syvret“. Bul dьbьs çөnindegі qasijeti. Al sөz tulqasь çaqrьпnan Kөrc „taq“ toвьп sь qь s va tь s dep taqь ekige vөledi.

Teristik top өtken uvaqrьttaqь a l q a п, q a l q a п degen etistikti sol kyjinde „alqan“ „qalqan“ dep sөjlese, tystik toptyп sьqьs vөlimi de a l q a п, q a l q a п dejdi. Al va tь s vөlimi a l a п, q a l a п dep sөz ortasьndaqь, davьstь dьbьs „q“ nь çoqaltьp çiveredi.

Mine Kөrc çalьp tyrik tilin çoqarqь keltirgen eki mьsaь men çikter, tyrk tilderiniң çik çөnindegі aьrtmasьqь sol çana dep qanaqtat eken. Sьpьnda solaj ma eken, çoq onan da vasqa aьrtmasьqь var ma eken, endi sol çaqrьп текserip qarajьq.

Tyrik tilin tekseryv çөninde көp enbek sinirgen Padlop degen kisi tyrk tilderin çalqьz dьbьs çyjesine syjene o tьrьp төrtke vөlip çikteydi. Olaгь mьnalар:

1. Sьqьs 2. Va tь s, 3. Orta Əzije, 4. On tystik.

Endi әr toвьп çeke aьp qarajьq.

Sьqьs toвь.

Sьqьs toвьna çatатып tilderde mьnadaj qasьjetter var:

1) Bular sөzderiniң vasьnda da, ajaqьnda da u j a п dь bь s k e l m e j, u j a п o r nь n a y n e m i q a t a п dь bь s k e l i p o tь r a dь. Mьsaь: v i r—p i r, v u l—p u l, ç a z—c a s, q ь z—q ь s, ç ь l a п—c ь l a п.

2) Sөz ortasьna eki davьstь dьbьs arasьna qataп dьbьs qьstьrьlsa, ol dьbьs ujanqa ajnaladь. Mәselen „at“, „qьs“ „cas“ ajaqьna „ь“ qossaq „aьь“ „qьzь“, „cazь“ voladь. Qazaq tili men salьstьrsaқ bulaj voladь ata—ada, qatьп—qadьп, vasь—vasь.

3) Sөzdiң ajaqьndaqь qataп dьbьsqa qosьlqan çalqav vasьndaqь davьssьz dьbьsta qataп voladь. „at“, „attьп“ „atqa“ voladь (ijtincek eliktiryv kyctiligi).

4) Bularda yndestik zaпь өte kycti. Bizde „өzim“ „olarda“ өзүм, „suradь“ „sorodo“.

Bul torqa çatатындар: Enesej, Op өзenderi voььndaqь elder men tьva tilderi. Bul Kөrciң tystik toвьпнң sьqьs vөlimine keledi.

Ba tь s toвь.

Bul toptyп qasijetteri: sөzderiniң vastarьп da u j a п d a q a t a п da aralas kelip o tь r a dь. Kej kezde sijrek „p“ „d“ da ucьrajdь. „Pisti“, „pьsaқ“ „dala“. Sөz ajaqtarьnda ьloьj q a t a п kelip o tь r a dь. U j a n n a n t e k „z“ ucьrajdь. Mәselen: ç a z, q a z sь j a q tь. Sьqьs toвь sь j a q tь sөz ajaqьndaqь qataп sonьпnan davьstь dьbьs kelse ol qataп ujanqa ajnaladь. Biraq varьqь emes, tek q, k, p, dьbьstarь çana. Mәselen: aq—aqь, tyр—tyvi, ek—egis sonь men

Туркпence: jooldac! azacsъq arъz iicimiz var, giirmek volarъvъ?

Тъваса: Bir  skiys  l colur turcedi cъlqъ attъq cive pop tur.

Mine bul m saldard n s jlemin taldap teksersek, birinin de bastavъsъ vajandavъsъnъn bir  nqaj ekenin k remiz. Endice s jlem  eninde tyrk tilderinde ajъrtacsъq  oq degen qort nd  cъqaramъz.

Biz tyrk tilderini   alrъ qasijeti men,  igin tekserdik. Endi sol tyrk tili men qazaq tilin  eke v lir alъr, onъn bir az qasijet-terin tekserejik.

k zirgi tanъs tilderdi alъr qarasaq, olard n qajsъsъnda vol-sada vutaq var. Cet tilder aralasъr tarq ldanqan. Qazaq tilinde vutaq  oq desedi.  rijne vudan severter var; onъn vastъsъ: qalъq caruvacsъlq nъn artta qaluvъ, bir  nqaj mal vaq uv voluvъ, m denijet  eninen artta qalъr m denijeti kucti k rci ulttar men qatnasъ az voluvъ sonъ men qatar  ndiriste kucti volmaj, tyrli kesiptegi qoqam tavъ damuvъ  rcip kete almaj kelyvi. Mine osъ  aqdaj arqasъnda qazaq tili vutaqtalmaj kelgen. Bul vutaq sacravъ tildin artъqsa qasijeti emes, tek caruvacsъlqъ qoqam turmъsъ, m denijettin artta qalqanъn k rsetedi.

Solaj kyjinde de erteden qazaq tili tyrli tilder men vorъq tamъrndaj ajqasъr kelgen. M selen: cъraj, cecsek, soq, vuvra sъjaqtъlar Maqol s zderi Avaqтъ Nemis s zi taqъ vasqalar. K zirgi kynde qalъq m denijeti k terilip,  ndiris kycejir, tar  igi acъlъr otъr. Osъ  zgeris, pen birge tilde  zgergenin k rip otъrmъz. Burъn volmaqan vutaqtar pajda vola vastadъ. Cet tilderde k p kirip otъr. Osъqan qarap kelecekte qazaq tilinde ylken  zgeris voladъ degen qort nd  cъqarsaq qatalasqan volmajmъz.

Есватъr ulъ.

Qostanaj oqъtuvcsъlar dajъndap cъqaratъn yunistet  anъnda acъl- qan  devijet-til k vijneti.

Qazaq  devijet—til k vijneti avъzda qana volmaj, is  yzinde eubegin k rsetyv vygin tandaqъ mindetimizden sanalъr otъr. Osъ mindetimizdi  tev tilegi men  uvъqta Qostanajdaqъ qazaq yunisteti  anъnan  devijet—til k vijnetin acъr otъrmъz.¹  devijet til k vijnetini   alrъ  umъs  osparъn, is vaqъtъn pikir alъsuv retinde „җаңа мектеп“ ke  iverip otъrmъz. Basqa oquv ordalagъ da  zderini  ojlagъn ajъr, tavъstarъn ortaqa salъsar dep senemiz.

I—K vijnet acuvdaqъ maqsat.

1—Lenincil k munes partъjasъnъn durъs vasъsъlqъ arqasъnda burъn—sondъ volmaqan tavъstan tavъsqa ije volъr otъrmъz.

Çaruvacıyqı satsıjaldıq negizde qajıadan qurıp, masıjna bilimdik çolqa ajnaldırıp otırız. Bes çıldıq çospardıñ eki çılın arıqı men otırıp, sıqarıp salıp, qalqan uc çıldı eki çılada otırıp mindetinde otırız.

2—Qazırğı qurılısımızdıñ bet alıs—mindeti çumısımızdıñ ekrindi—çosparıñ tyrde bet aluvın tilejdi. Əsirese aqartuv majdanındaqı isterimizdiñ satsıjaldıq qurılısımızdan qalıspaj alqa vasuvın kerek qıladı. Muvın ucın: çalıp vastavıs oquvdı çedeldetuv, mekteptiñ betin palijteqıjkelik çolqa vuruv savatsızdıq cala savattılıq qırısqtar men kyresuv, muqalımderdiñ bilimderin koteruv çumıstarın çedel çolqa aluv tijisti voladı.

3—Çoqarqı çumıstarıñ çolqa alqanda enternatsıjanaldıq—taptıq tırviñi kızıden tasa qılın volmajdı. Eskiliktiñ qaldıqı əli de var. Eski salt—sana, din—ədet qaldıqtar men kyrese otırıp ruylıtarıjat tavılnı sojılın soqarılıq bilimdi ekrindi azamat çetistiruv kerek voladı. Muvın ucın: ilimizdegi ədevijet sıqarmalarınıñ betin asıp, Markis, Lenin kızı men sınar, əjgiler otıruvımız vyngi tandaqı mindetimiz sanaladı.

4—Ədevijettegi vajılıq, ılıtıq, onıñ—solılıq arıqtılıq, ılıtıq, ılıtıq, solılıq, sarıdamasıq avruvlar men kyresip, bul avruvlarıñ betin vaqıtında əjgiler kyresuv—vovısımız voladı.

5—Oqıtuvdaqı çana tavıstarımız, bilimdendiruvdegi çana ədisterimizdi, oquvılarqa vılip, til—ədis çaqınan çol vasılıq etuv, piraktijke degi oquvılarqa da çol vasılıq etuv mindetimiz voladı.

6—Çoqarqı mindetter, unistet çapınan „til kəvijnet“ in acıvdı tilejdi. „Qazaq til kəvijneti“ qoldan kelğence satsıjaldıq fastı qalav da „til ədevijet“ çaqınan vasılıq etuvdi öziniñ ystindegi mindeti der bile di. Muvın ucın qazaq til kəvijnetin ujsırvıvda bir nece çumıstarıñ kızı alına ustajdı.

II—Kəvijnetti ujsırvıvdaqı çumıstar.

1—Qazaq tili, ədevijeti tuvralı çazılıqan tyrlı materijaldardıñ vastar quralmaj, sasılıp çuv. Biren—saran kitaptar qazaq tili men ədevijetin tekseruvde çetkiliksiz vılip çuv. Kəvijnet, osv sasırandı materijaldardı çıjnıv çumılın ystine almaq.

2—Materijaldardıñ çetkiliksizdiginen, til—ədevijet çonindegi ujsıqan kyctiñ kemdiginen qazaq tili men ədevijet tolıq tyrde zerttelip, bir ınqaj çolqa (seste) tyse almaj kele çatır. Kəvijnet öz kyçinen qorıtuv sıqarıp, osv kemcilikti çojıvqa komekci volmaj.

3—Qazaq tili çana ədevijeti tuvralı çazılıqan vasqa çet elderdiñ til, ədevijet mamandarınıñ sıqarmalar, çeke mektepterdiñ qoldarına tije almaj çuv. Ondaj qıtvattı sıqarmalar, əsirese

yunistet, pedteqnişkem kitapqanalarında tavyluvqa tijisti bolsa da, osь kunge sejin qur alaqaн volьp otьr.

Kəvijnet, bul kemcilikterdi çojuv çarasьn көrip, til—ədevijet çəninən çazьloqaн cet bilimrazdardьn sьqarmalarьn çьjnamaq. Olardьn pikirlerin ortaqa salьp qorьtraq.

4—Çalьp til, ədeviret əsyv çoldarь, tyrik tiliniң tarmaqtarь, qasьjetteri, munьd taramdarь çəninən çazьloqaн cet tildegi sьqarmalar kitapqanalardan tavьlmaь çьg. Qazaq tili kəvijneti, mundaj sьqarmalardьr da, vasьn qosьp, çьjnavqa ser salmaq.

5—Qoldaqь bir sьqarmalardьn көmegi arqьsь kəvijnet til—ədevijet savaqьn velsendilik çolqa tysirmek. Oquvcsьlardьn əzderin zerttetip tartьruv arqьsь bilimendirmek. Pirəktijkedegi oquvcsьlarqa çərdem verip otьрмаq.

6—Qazaq til ədevijeti kəvijneti qaladaqь til çəne ədevijet-cilderdiң vasьn qosuvda kindik orьn volmaq. Qazaqьstandьr purьltarьjat—qara çaruv çazuvcsьlarь men vajlanьsa otьgьp, ədevijet çəninən pikir qorьtuvda көmekci volmaq.

7—Qazaq tili—ədevijet kəvijneti Qostanaj avdanьndaqь qazaq mektepterine purьqьram—ədis çaqьnan çəne muqalьmderdiң bilimin көteruv çaqьnan çol vascsьr etrek.

8—Qazaq til—ədevijet kəvijneti çalьp vastavьs oquvda, savattandьruv çumьsьnda ana tilinen savaq veretin adamdardь qarataqьna alьp, sьnar is vaqьtьna көmekci volьp otьрмаq.

9—Qazaq til—ədevijet kəvijnetinde yunistet oquvcsьlarь men oqьtuvcsьlarьnьd til—ədevijet çəninən volqaн varьr epvekteri saqtalьp otьgьlmaq. Til—ədevijet zerttevedegi tavьstarь çьjnalьp qortьlьp otьgьlmaq.

10—Qazaq til—ədevijet kəvijnetinde yunistet əmirindegi varьr tavьstarь çəninən til—ədevijetke vajlanьsь var derekter çьjnalmaq. Tyrlı syvret, dijaqram, ьsqьjma, kerege gəzeti, çazva çornaldar çьjnalьp qorьtьlьp otьgьlmaq.

III—Kəvijnet çanьndaqь yjirmeler:

Çoqarqь ajьloqaн çumьstar tygel orьndaluvь ycin kəvijnet çanьnan 6 tyrlı yjirme asьlmaq. Bul yjirmelerdiң çumьsьna kəvijnet vascsьr etip otьрмаq. Ər yjirmeniң çumьsь vaqьttarь mundaj volmaq.

I—ƏDEVIJET YJIRMESINIŇ IS VAQьTь.

a—Ədevijet yjirmesi Qostanajdaqь ədevijetke qьzьquvcsь qazaq oquvcsьlarь men oqьtuvcsьlarьnьd vastarьn qosьp, ədevijet, sьn məseleleri çəninən tysinik verip, ədevijettin tartьr maңzьn ajьndar otьradь.

b—Əktəvir tənkerisinen virьnqь, kejingi qazaq ədevijetin tekserip, onьd icindegi vajcsь, ultcsь çəne çol vijke çazuvcsьlardьn betin asьp otьрмаq.

д—Qazaqьstandaь сьоьр туроан çornal basqarmalarь men de vajlanьs çasar oтьрмаq.

h—Çornal çanьnan tilciler товьн иььстььр, авьйдаь, qaladaь aqartuv çumьstarьмьздьн ваьрьт çornalqa тьsip oтьрмаq.

5—ӘН—SAYЫQ YJIRMESININ IS BAQЫТЬ.

a—Ән—savьq yjirmesi, qazaq әnderin—kujlerin çьjnavda, olardь tәrtip pen çujler notaqa aluvda, çane çaьartьp çana турmьsqa qavьstьruvda çol vascь volmaq.

b—Ән—kujge kerekти quraldardь çьjnar, әvez өnerin ydetyvge турьндьq volmaq.

c—Tьrli ән—kujlerdiң сьоьььн, тарьоььн, olardьн damuv çoldarьн zertter, pikir qorьtuvqa severci volmaq.

ç—Tьrli oььн, тьrli mezgildegi tartьloqan kuj—әngimelerin, salьnqan ән—өлenderin çьjnasтььр, bulardьн bir—birine vajlanьs çaqtarьн terger, тарьqьj мәterijał çьjnamaq.

d—Qaladaь qazaq oqьtuvьларь men oquvьларьн әvez өnerine tartьp çoqarqь ajtьloqan mindetterdi is çuzine asьruvda көmekci volьp oтьрмаq.

e—Ән—kuj savьq yjirmesine иььsqaн kьcten qurastььр, иьь mejram kьnderine, тьrli navqandarqa çane cerke aloqan qalqoz авьььна oььн—savьq qoььp oтьрмаq.

ә—Qazaq tilindegi тьrli oььн kitaptarьн çьjnasтььр, olardьн laььqtarьн mazmunь çaььnan saralar, qala eььvekilerine oььн qoььp oтьрмаq.

g—Qazaqьstan memleket tijәtiri men vajlanьs çasar, olardьн көmegine syjenip çumьььн gyldendiriv carasьн istemek.

q—Qaladaь çana Qostanaj avdanьndaь I—vasььc qazaq mektepterine, qazaq kәvijneti çanьnan сьoqarьн çornal arqьь ән—өлen, çane laььqьtә pijeselerdi көrsetip, bilimдendityvde турьндьq volьp oтьрмаq.

h—Saььna сьoqarmalarьн qьjтььloqa ajnaldьruvda, көk „kөjlek“ сььjaqьтә çana әnderdi өleni men bir negizdi çolqa salьp, өrnek берip oтьruvda көmekci volmaq.

6—TABЫS YJIRMESININ IS BAQЫТЬ.

a—Ynistettin quraloqannan veri qarajoь (1921—çььdan) X—çььдьq өmirindegi damuv adьmdarьн көzge elesteterlik мәterijałdarьн çьjnasтььр oтьрмаq.

b—Çьjnalqan terilgen мәterijałdardьн çәrdemi men ynistettin tavьstarьн көzge көrseterlikteј „unistettin on çььь“ таqььььnda тарьqььн çazьp сьoqaruvqa көmekci volmaq.

c—Ynistettin өmirindegi әr çььь vitirip сьqqan oquvьларьдьн sanьн, tegin, partьjalyoььн, ultьн, vasqa çaьdajларьн өrnekke alьp oтьрмаq. Bulardьн osь kьnde qaj oьььnda qьzmette ekendikterin vilir, vajlanьььp oтьрмаq.

ç—Oquvçylardyn varlyq ädebiyet, syqarma çolyndaqy qof epvekterin çyjnarp, uýstýr, terip saqtamaq.

d—Oquvçylardyn oquv—bilim çolyndaqy oýndaqan epvekterin çyjnastýr termek.

e—Sonqy oquv çolyndaqy oquvçylardy welimlerine qaraj, ultqa, çasqa, partýjalyqqa, tegine qaraj örnekke saluvqa çärdemci bolmaq.

ä—Ör çylyq piraktijkege syqqan oquvçylardyn çegilgen, atqarqan çumýs tyrlerine qaraj epvek materijaldaryn saqtap, qorýtuv çasavqa kömekci volýp otýрмаq.

g—Ör çylyq oquvçylardyn sajasý navqanqa aralasuvdaqy epvekterin, satsýjaldyq çarystaqy carttarymýzdyn qorýtuvlaryn, qamqorlyqqa alqan qalqoz, mektep oýndaryna tijgizgen kömekterin çyjnastýr, közge kórsetyvge çärdemci bolmaq.

q—Mekteptin öz icindegi är welimniñ satsýjaldyq çarys çumýsýn ekpindiler товпың епвegin, pälijteqnelik çoldaqy isterdin tyrlerin, is welmesindegi çana syrttaqy çumýs taravlarynyñ qorýtuvyn çyjnarp alýp otýрмаq. Bul qorýtuvlardan kelecек iske çol syzuvqa mymkindik tuvqyzuv çarasýn körmek.

h—Unistet ajnalasýndaqy oqytuvçy çana qara qyzmetkerlerinde mektep ömirine wajlanyş var, istegen epvekterin kórseterlik materijaldaryn terip çaryqqa syqarmaq.

i—Unistet tuvraly çazylyqan tyrli çerdegi gäzet, çornal materijaldaryn, çana öz icindegi kerege, gäzet çornal materijaldaryn saqtap çyjnastýрмаq.

Кәвијнет чумьсының mezgilderi.

1—Ör yjirmeniñ çetekcilerinen quralqan çalpy çyjnalyş 15 kynde bir iret volýp otýрмаq. Bul çyjnalyşta yjirmelerdin is çospar, kyndelik çumýs waqyты qaralýp, istelgen çumýstardan qorýtuv syqarylyp otýrýлмаq. Kelecек iske çol syzvaq.

2—Kәviјnet çanyndaqy yjirmelerdin törtеvi (ädebiyet, çazuvçylyq—til, әn—savыq, purqyram—ädis) 15 kynde bir iret qaladaqy muqalimder men oquvçylardy qatnastýr öziniñ çalpy myceler çyjnalyşna tijisti çospar vojьnca vajandama qozýp otýрмаq.

3—Tavыs wуғыs өзiniñ çumýs çөniпen kәviјnettin çyjnalyşna ajьnda bir iret vajandama берip otýрмаq.

4—Kәviјnet çanyнан сыqатын çornal ajьnda bir iret сыqар otýрмаq. Çornaldыñ аты „Çana muqalyм“ volmaq.

5—Kәviјnet çanyndaqy altý yjirme çetekcileriniñ çеke vas qosqan çyjnalyş on (10) kynde bir volýp otýрмаq.

6—Kәviјnet çanyndaqy kitap qanadan beriletin kitap tek on (10) kyngе sejin rajdalanuvqa verilip otýrýлмаq. Budan artыq rajdalanam devciler, kitap qanaqа мәlimder qajtadan almaq. Kitap qana çumýs çөniпen kәviјnet çyjnalyşыnda ajьnda bir iret vajandama verilip otýrýлмаq.

Basqarmadan!: Өtken kyz Aqartuv kəmijsərijetinin oquv—ədis sektiri ыprostar men teqniykymderge arnar qazaq tili men ədəvijetinin kəvijnetin çasav tuvralь nusqav çibergen. Qostanaj ыproсь ol nusqavdь iske asьra vastaçanь osь maqaladan kərinedi.

Basqa ыprostar men teqniykəmderde vul tuvralь ne istep çatqanь vasqarmaça vildiryvi kerek.

Çoldas Basьm ulyьnь maqalasьndaçqь kemcilik; a) Til zerttev çaqьna terminder çasavça tolyq kənil vəlmegendik. b) Ujirmelerdi kəvejtip, olardьn arasьndaçqь vajlanьstь əlsiretkendik. Teginde kəvijnet çanьnda ədəvijet çana til yjirmesi, volsa çetkilikti, ədis, çazuvсььq, tavьs, ən savьq degen yjirmeler osьlardь çumьсььnь aravlavlary volьp, is çosparьna kiryv kerek. c) Maqalada çalьp məseleler qozqalsa da, kəvijnet çumьсььnь derekti is çosparь anьq ajьtьmaçan. ç) Mekteptegi oquvdь çergilikti tilge kəçiryv çajьnda, orьs mektepterinde qazaq tili yjrenyvdi durьs çolqə qojuv tuvralь kəvijnet qandaj derekti is istejtini kərsətilmegen.

Bul sьqьldь derekti çumьstar tuvralь ne istegeni, istejtini tuvralь kəvijnet kelecokte tolyq çazar dep ojlaymьz.

Qalajda orta dərəçeli mektepter çanьnan qazaq tili men ədəvijet kəvijnetin acuv—tolqəçqь çetken məsele.

1-Basqьs mektepte çova tapsьrьndь ədis.

„Bizdın keּes eּbek mektebinin maqsatı. baılar tabь men kyresyv, acьp ajьtqanda bizdın mektebimiz turmьstan, sajasattan tьsçarь emes. mektepti turmьstan, sajasattan tьsçarь degen sөz, aldav, etirki sөz.“

Lenin.

Lenin: „Kenes eּbek mektevi çastardь avьldarda, qalalarda kyp saıyn qoçam çumьstarьna qatьnastьrьp, vavьp, syjtip qoçamça rajdaly çumьstardьn tyrlı taruvlarьn az volsa da, çaman volsa da is çyzinde orьndatьp oьruvьv kerek“.

Lenin: „Egerde bizdın oquv—tərvije çumьstargьmьz qajnaçan turmьstan cet volьp tek mektep icinde çana çyrgizilse, onda biz mektepten kytken maqsatьmьzçə senves edik“.

Bizdın mektepter negizgi maqsattarьn orьndav ycin əzderin mindetti çumьstargьn tolyq vilip, satsьjalдыq qurьlyьs çumьсьna kəmek kərsətyvi, vilimin çumsavь kerek. Osь mindetterin atqaruv çolьnda mekteptin mьna məselelerdi anьq tysinip, durьs qoldana bilyvi qəçet.

1. Palet—teqniykelik vilim, 2. Çova—tapsьrьndь ədis, 3. tərvije oquv çumьstargьnьn ortaç çosparь.

Qazaq pedagogijke ynisteti.

„Çalrь kenester odaqьndaqь satsьjalьdьq qurьlystьn ekrindi qarqьnь Qazaqьstandь da qucaqьna alyp qatarqa qostь“. Qazaqьstan enbekcileriniң caruvasьlyq turmьsь ondaluvь men qatar, mädenij tilegi de өsti. Sol өsip kele çatqan tilek әsirese, mamаn qьzmetciler dajarlav mәsesin ekrindi tyrde alyp tartty; vuryп artta qalqan өlkede çoqarqь dәreçeli mektepter асьp, onьn өrisin kenityv mәsesi eriksiz kelip tuvdy. Mine, kәzirgi kynde Qazaqьstan „avьldaqь veksьmaqьtьq, uruvsьldьq qalyrty çojuv arqьly avьl caruvasьlyqьnьn satsьjalьdьq sektirinde volsьn, өnerli kәsипtь өrkendetyvde volsьn tarьjta volmaqan ulь qarqьn men alyp vasyр, avьl caruvalь өlkeden avьl caruvasь men өnerli kәsibi qatar өrkendegen өлкеge aynalьp, kәpьjtalcsьlyqь attap өtip, qol—ma qol satsьjalijzim quruv çumьsьna kiristi“ (өлkelik kәmijtet revьra pilenymniң qavlyсьnan).

Qazaqьstannьn caruva—mädenijet çeninde өsip, өrkendep kele çatqandyqьn kenesti Qazaqьstannьn dьspanдарь, аlac ordanь. көsemderi көrgisi kelmej, көzderine көr торьraq qujьldь.

1928—çылы туңqьс асьlqan Qazaqьstan memleket yпberistetiniң асьluвьna da olar өzderince vaqa verdi. „Mädenijettiң en çoqarqь tavьsь sanalatьn yпberistet әr ultьn mädenijet çenindegi өskendiginiң velgisi volьp sanalady. Al, endi osь çaqьnan qarajanda Qazaqьstan memletiket yпberistetiniң асьluвьn çetiskendik dep sanavqa volmajdy. Ujtkeni ol qazaq qalqьnьn mädenij tileginiң, tyrlь çaqdajlarьnьn өskendiginen tuvьp otyрqan çoq. Ol çoqarqь oьndardьn dekireti men асьlyр otyр. Sondьqtan mьny өmirge çanasa qalady devge volmajdy“ (Bajtursьn ulьnьn Qazaqьstan memleket yпberistetiniң асьvdaqь merекeli çьjnalьsta qutyqtavьnan.) degendi soqь.

Mine, sodan veri eki çarьm çyl өtti. Osь az vaqьttьn icindegi täçirijve, аlac orda vastьqtarьnьn „sävegejligin“ adьra qaldьradь. Qazaqьstan enbekcileriniң tilegi çalqьz qana memleket yпberistetini emes, bir nece çoqarqь dәreçeli oquv oьndarьn (Avьl caruvasьlyq ynisteti, Mäl dәrgerlik ynisteti, Dәrgerlik ynisteti, Galacokin çoldas atьndaqь kәmynes yпberistetini, Tav ken qьlymь ynisteti taqь vasqalar) асьvdy kerek qьldь.

Qazirgi kynde yпberistetiniң асьluвь oьndь ma, oьnsьz va? Ömirge çanasa ma, çoq va? degen tuvralь sөz volmasqa tijis. Osь eki çarьm çьldьn icinde Qazaqьstan enbekcileri avьl caruvasьlyqьndaqь cala vektik qalyrtyп tamььna valta cartь.

Çappaj Qalqozdastьruv arqьly vaj, qulaqtar tavьn myldem çojuvqa kiristi. Sapqoz, qalqoz өrcip, өlik dalaqa çan kirgizdi. Rijdir, Qaraqandy, Qarsaqraj, Emvi—nepti sьqьldь alyр-

qatany tyzetyv retinde tijisti qortyndь сьqaruvь kerak. Çeke mæsele çenindegi ædister (metodologija) vul çerde viz sөz qozqamajmьz vul çeninen çaqьnda „Adisteme mæselesi çæne salt—sana, ynistettegi vastь kemcilikter çæne onь tyzev çoldarь“ tuvralь bilim qьzmetcilerinin çьnalьsьnda vajandama qojьlmaq.

Onan soь eski æmirdin uvь çajьlqan eski ædetin, eski ædisin tez øzgerip çana çolqaj tyse qojuvdь, øte—møte zatcьldьq qьsьpnьn vile qojuv tolyq vile qojuv qьjьn.

Cin nijeti men çumьs istejamin degen bilim qьzmetcilerine vul çeninde tolyq mymkindikte vaqьtta var. Biraq birevler vilmejmin dejdi durьsьnda vilmejmin men vilmejminniьn ylken ajьrmasь var qoj.

Egerde vilmej qaldьm degendi çamьcьlar kyn men Patьrcьlar øzinin eski ijisin qonьrsьtuvcьlar volsa, ondajlar men ic qacan ьntьmaqqa kelip, avьz çalasa almajmьz. Bolqan qatalьqtardь sьnqasalyр, esepke aluv, sьndь çeke vastьn mæsesine ajnaldьrmaj, naqьz iske çærdem veretin, mindi tyzejtindej qьlьr çyrgizyv arqьlь qana viz mojnьmьzdaqь mindetti oьndaj alamьz.

Ynistetke oьgn terken alac ordanьn vurьnqь vastьqtarьnьn „çumьsь“ ynistetke avajsьzda kirip ketken vajcьldar arqьlь ult ala køzdiligin tuvqьzqan edi. Әlide sonьn qamaly vuzьlьr volqan çoq. Ynistet rektiriniьn vurьnqь oьgn vasarь purapesir Dosmaqamvet ulь Qaleldin „çumьscьlar pækøltetiniьn oquvcьlarьnda tazalyq çoq, olardь ynistetke çolatrav kerek“ degen „øsijetin“ çolqaj alyр, qozdatuvcьlar da volmaj qalqan çoq. Mine, osьpnьn saldarьnan ynistet pen çumьscьlar pækyltetitiniьn arasьnda qьgn qavaqьtьq tuvdь. Kejingi kezderi ynistet oquvcьlarь men çumьscьlar pækylteti oquvcьlarь arasьnda ol senimsizdikti, qьgn qavaqьtьq çojuv tuvralь tysinik çyrgizildi.

Oquvcьlardьn bir—birine senvevciligi, men mendigi Dosmaqamvet ulьnьn çajqan uvь ekeni tysindiriledi. Mine, osьpnьn arqasьnda senimsizdik køz qarastь çojьr, çumьscьlar pækyltetin ynistetke telyvge mymkindik voldь. Mine, elevli pækti, Dosmaqamvet ulь, Patьr, Kyn sьqьldь purapesirlerden qalqan „muraqaj“ qarьs velsene kyresyvdiьn kerek ekenin kørsetetin pækti. Ulь oьscьldьq, çergilikti ultcьldьq pen kyresyv, partьjanьn ult sajasatьna daq tysirmev, oquvcьlar arasьnda entirnatسانaldьq tævijeni kycejtyv, oquvcьlardь bilim men quraldandьruv men qatar naqьz ruьyltarьjat mamandarьn dajarlarь sьqaruvdь qamtamasьz etedi. Soqan çajdaь tuvqьzadь. Mine, sondьqtan ynistetke de, çumьscьlar pækyltinede oquvcьlar aqьanda olardьn tap çaqьna volsьn, onьn maqlьmat çaqьna volsьn øte kønil vølyv çoqarьdaqь mæseleler men nьq vajlanьstь.

Qazirgi kynde ynistettin dajarlьq vølimine oquvcьlar dajarlajtnьn kyris var; sol kyris pen çumьscьlar pækøltetin vitirip çьq-

keniňyvgе qaraçat çаrýnan da mьqtар qарajlasuvь kerek. Qazirgi kynde оqьtuvсьlar dajarlajьn ynistet pen çumьсьlar рәkьlletine kerekti saluv çumьсь savan çyrgizilip keledi. Egerde vul qarqьndь kәtermese ynistet pen çumьсьlar рәkьlletiniñ ajaq aьsta kedergi volatьnь sөzsiz. Sondьqtan vuçan әkelik оrьndardьn көnil vәlip, keregimizdi әtevge qolma—qol kirisyvi kerek. Bir сьrьra qьjьnсь-ьqtar volsada, ynistet uьmdastьruv dәvirinen әtip irgesin пьqajьtь. Vьjьnь çьnь tuqьс iret bir сьrьra mamаn сьqarqalь otьr. Әziniñ 2 çarьn çьldьq әmiriniñ icinde пьqajьta otьrьr Qazaqьstandaқь satsьjalдьq qurьls qarqьnьnan qalmaj, әrlegen ystine, әrlevi sөzsiz. Endigi çerdegi bizdiñ mindetimiz: әndiris tәrtivini пьqajьtuv, satsьjalдьq çarьs, екpindilikti ydetyv olqььqьnь ornьn toltьrьr, әndiriske vet vurьr, partьja men ruьltarьjat ykimeti aldьnda moьjьnьda alqan mindetti оrьndav voluv kerek. Envәkciler çurtсььqь vizdiñ çumьсьmьzqа icin көzi men qarар minimizdi tyzetsin.

Ynistetti әrkendetyv çаrýnan tijisti çәrdemin versin. Bizdiñ kәzirgi bir tilegimiz osь. Partьjanьn sara çolь ycin kyresyv, eki majdanda virdej kyresti kycejtyv, әsirese, salt-sana majdanьndaқь kyreske velsenip tysyv, әz кемciliklerin сьnьda saluv men qatar оqьtuvсьlar dajarlajьn ynistet Qazaqьstandaқь vasqа çоqarқь dәreçeli оquv оrьndar qatarьnda teqniьkeniñ tetigin viletin partьjanьn sara çolь, ruьltarьjat ystemdigі ycin kyresetin mamandar dajarlap сьqaruv çәnindegi mindetterin әtejdi.

Сьрақ.

*(kəzuvdi bitiretinderdiñ bilim qызmetkerligine „Aspijranttьqqa“
dajarlanatьndarqə arnar).*

Ajsьz kunge çarqьrар,
Ojsьz ynge sam сьraқ.
Bolqandaj bir altьn tek—
Kөk tumanьn serpiltel...

Çana eñvekci el kөгine.
Tekserьvsiz tegine,
Salqandaj bir çana өrneк—
Çansьz çandь sergite...

Sam сьraқта çanqan өrt.
Өrtte çigerli, tyjgen sert.
Sert umtьlqan tilekke—
Сьqtь bilim yleskel...

Markis, Dərvin qьjsьndь.
Çujeli alqan bilimdi?
Çumsaqandaj kerekke.
Çaratьp tartьq kyreske...

Bizdin mine sam сьraқ.
Bilim kenin qorarmaқ.
Aqtarqandaj aqьndь,
Tөгiltedi көkten nur.
Çana өnerdiñ səvlesin
Çьrta eski perdesin.
Çajnatqandaj çaqьmdь,
Çana өmirge çana tyr.

Сьraqtar zatьl ijesi
Sanacьldar kijesi.
Çemisi eñvekci eline.
Өneri өrneк өmirge.

Çer qavatьn Talqandaj;
Tav yngirin astarlay;
Kөk aspanqə көz tige
Sьzgisin teniz tyvine.

Al sam сьraқ;
Ucqьn vol.
Satsьjalijim çana çol.
Birin „¹⁾ Pezik“ tetikcil.
Məcijne men dөngele!...
Birin zertcil „²⁾ Bьjalok“.
Өsimdik өnimin, çujeler,
Çazuvсь aqьn syvretcil,
Birin көrkem өnerge...

Tilegine san vөvek.
Birin zatьl „Pedagөk“
Satsьjalok bilimdi—
Birin Markis Lenincil.
Birin tənnin tirligin.
Birin soqьs bilimin;
Bilip isker senimdi.
Bolьndar bilim keni mol.

Çajna — çajna!
Sam сьraқ!...
Qarap mylijen çan turat.
Өрге өrlesin ot tilek.
Danаль asqan bilim men.
Umtьl — umtьl!
Сьraqtar!
Majdannan yles al!
Satsьjalijimge сьn tirek.
Сьraqtar volat cetinen.

(1) „pezik“ çaratьlсь teqьjikə pənjin bilip сьqqandar volalь.

(2) „өsimdik“ çer toььraқ сьrlarьn bilip сьqqandar.

Вақъм.Әдғиме.

Çоғьғ сьғь.

Көрпе — көрпикти арқалар çyгирip keлемиз.

„Аҗаһьмьз араһь, çелисимиз çелдеҗ, савьсьмьз қара даһь!“ секилди. Мәденијеттин сьмьғ—сьмьғ қажнар çатқан қазаньн қьҗма-самда, „çьлдам—çьлдам“ деген даһьстар оьҗмдь вьзьр çиверди. Çур—çуван, миқьльс. Çақьртьн қоһьравдаҗ сьлдьрақан сивраньн даһьстарь кундеҗидеҗ емес. Bir тырли кьци вар. Көкти торлар мьлҗиген таңдаҗьн тақьлдатьр çиверди. Қаланьн маденијетин көк перидеҗ альр қасқан çаңқьғьғ Алматы сажьн сьлҗеҗ çоғьтьр, çьлмьҗқан çазьғ далаға қараҗ төрер варадь. Çьмдасьр қалқан çьрек қалаҗ аҗьрларьн билмеҗ, Әвдес пен Әлиç кеledi. Қара көленке çерде „ось араға тоқтаҗмьз“ деди бирев. Көрпе çастьғьть уҗе қоҗдығ.

Әвдес рарьғосьн тартьр волмаҗ ақ көсе çағьғ ете тьсти.

„Қуқ—қуқ“ деген артавоз зьғьлдар çетип келди. Қаранқьльғ қара пердесин асьр сиверди. Артавоздьн çалтьрақан еки көзи турқан çерди ериксиз ақарьтть.

— „Munda, suvda“!

— „Kamandьjrovosньj“.

— Вьсовувс (çалрь ваставьс оқув) деген ундерди, өктәвирдин сулувса тоғьдаҗ, урьнсақ çели, альр қасьр çөнеle берди.

Сьҗинци сугақан валадая, „Овувс, Овувс“ деп Алатавдьн қоҗньнда, сулув çонньн çальнда сивласьр çатть. Мьмкин, mindeterin велip қоҗнав—қоҗнавьна қулақтандьғоқан сьғар. Ақьғьна қараҗ алқаньмьз çоқ. Ортқьқан артамавил çерди бир—еки тарьғьда „зьғ“ етті. Мәденијет қорçьпньн—қақаз тьҗеген сандьқсань, он төрт кисини арқалақан тулғар маҗмандар, алдь—артьна қарамая аҗандар çөнелди.

— Belet альндар, қувьр çетемиз деген Јакьр, Реданьн, isterin—iske уlassьн, деген Әвдес, Әлиçтин арсьндь альр даһьстарь естиди.

Çеле çортьр сьҗегин қьздьғоқан артавоз, kickene çьресин тельселе төҗип çиверди. Савьғьньна сув қиҗса төҗилмеҗтин çорқадая ьғоғалдь. Вьғьлдар усть ма? çулдьздаҗ ақть ма? ваяқатрадь. Көздin çасьн рағлатьр ақьзьр çиверди. Арьлдақан артавоз екpини мен çелди уҗирip иҗтқьтть. Тулпардьн кьци мен ериксиз қан — көвелек аҗналқан çел, бетти қьтьқтар, қулаққа сьвьрлақандаҗ вольдь.

Çелpingen çелдики me! Çелpigen әндики me!

Қьл қьҗьлқан қос паркөмдики me! Толқьндаҗ толқьқан сатсьҗалдьғ ақьмньн екpини me! Kim билсин, артавоздьн гьвльген çели мен қосьльр, виздин çолдастарда „kamuvnardь“ көтерip—көтерip çиверди. Сьрғақан әппиң çағьсь көк тульқьна сьнҗип қалдьда, çағьсь дөнгелек пен бирге аҗналдь. Terbelgen оҗдьн қьрқасьн col-

— „Qazaqıstan ortalıq kelmeden burın, bul yjge ves kisi-de sıymajın edi: Sansız çannın qujıq çatqan yji vılıt—aq salıńd. Endigi çıl qandaj volqanın kəzin kərer“ dep qara çigit kəterilip qojdı.

— „Въыл мунда volıp pa edin“—dedim.

— „Ol ne degenin, мына çımyғq pen cegesin əzim qaçыs-тым qoj“ dedi.

Qajығ sөz aјıtqanca, „velet aldыq“ degen davыs estildi. Biz çyktin qasыna kele bergende, „santөktej“ tөnkerilgen kөk, qara çadaqajып aјығa çamyғp, qavaqып tujdi. Altып мыq pen cegeler tastaqan, aspanнң gөvhар çuldыzы, çымындар varыp çoq voldы. Çoq volqan çoq av, acuvы qara vılıtтып astында qaldы. Qalqozdып мып qoјыпнң ornындај, dөngelengen kymis aјqа, çyziktin kəzinen өtken meryvert çuldыzqa „kөmek veremin“ dep çel keldi. Çelkesine cəcin qajығp, dығldavыq pen (sыvestok) qaraqығqqa „kөc“ degendeј ыsqығp—ызqығp çiverdi. Ötkir najzasып qara vılıtтып өpvenine qaraj dөptedi. Önmennen cансыл-qan qанды qarçardып qajratыna cыdamaj, qansыlaqan vult, çыlam-sығp vyrkip çiverdi.

Ottь kekilin culqыp, gyridler qara aјqыp keledi. Dyrildegen çyregi, qucaq—qucaq alqan demi, çerdi çarыp çivergendeј, cuvda-daj civalыp, kөlvej ucqan, acuvы kөk tytin, kөkte çavыp turqan qara vultqa zenvirektin oqындај atыladы.

Çaraly kijktin ыlaqындај çыlamсығp vultтып qavaqыпnan tam-qan aјavы tamcы dirildler keledi de, kөmeјler vetten syjedi. Çyktin qasыnda, tamcыпнң astында Sepen men Tana oтыp.

— Qalçыldaqan qыстып kyninde мына kijim men ne istemekci, osып çiveryv „peregijp“ volmasa, ijgi edi deјdi Sepen Tanənin moјыпnan sorqalacqan çavығ çыlandaj ijrendeјdi.

Saqat tөrt camasыnda dirildegen moncaqtaj tamcы, kirpigi qыravlanыp qata vastadы. Səvlesin vyrkip turqan çuldыzdaj çapalaq qar, vizdi kytip turqan qara aјqыrdы aq qorqып men çavuvlajdy. Soјып suvығып qarç—qarç saјnar, volat dizgini men qantarыp qoјqan qara aјqығ, kekilin qaçыp culqыdy.

„Çer arçысып quvығamып, altы aјыq çoldы altы vasamып. Menin çyrysım satsыjaldыq aqытпнң çyrisinen kem emes, quстып qanatы, attып tujaqы kyjetin çerdi çalqыз aq menin temir tujaqым tarыdy. Satsыjaldыq turmыстып kirpicin tasыjtып men“ dep esineјdi.

Qara aјqыrdы qarvalacqan çımyсcы „çanuvayғm aq soјы“ dep kekilin sırajdy. Qara aјqыrdып yzengisine aјaqып salыp Ыјmac tur. Tamcы astында qalamымды çalap men turмып. Sepen men Tanə çavынды qardы çamyғp, өtkir çyзdi suvыq qarqa tөsin acыp, qasqaja tysedi. Buvra qavaqты vultqa qarajdy.

— Qanatынды çaqan qaraqығq vizdi toqtata almajsып, vizder mädenijet çorығыna attanqan saldatvыз. Kөktin aјnasы—aјdy, çымындаqan çuldыzdy kөmemin desende, kөme almajsып. Aspанды

ajalağan altın kyn erten tuvady, vykil әlemge çarық sәvlesin qujadь. Syjegindi aqartady. Sol samdь qoly men çaqatyn bizder degen açımı vetinde ojnar turdь. „Tegis qat vilmej satsьjalijzim qura almajmьz, as pisiretin әjelimizge dejin ykimetti vasqaratyn bolsyn“ degen Leninnin әsijetin orындаjмьz dep vergen aпыttarь aјьtpaj aq belgili edi.

Beletke ketken Muqьls:

— Çoldastar velet aldyq, çoryqqa attanamьz—dedi. „Çoryq“ degen sөz qulaqymdь kumirletip, uјьqtar ketken oјdь qьbьqtady. Qьjal eki çaryldь: biri sarь—arqarь, biri Ala—tavqar ketti.

Belin kydirejtip, quјьqьyn sьgьna salьp, qonyr çotanьn vavьgьn qalqalağan vьldirgeli qajın soqqьnь qarьna ilgen qararьsь urьnь kөrdi. Çer qajьstьgьp qarьtar çatqan çьlqьnь, çьlandaj çьjgьldьgьp, solqьldağan tal quьqьtь vavьzdavdan ilindirdi. Cuvmaqtağan kendir arqandy, kesektej saqtьgьp, irindej irkildek qьl quјьqь icine kirgen tuv vijelerdi saqatqan tysirip qьlqьndьradь. Qara quьna—soqqь tijgen uzaq tyngе kirpigi ilinvej çьlqь kuzetken çьlqьsь, tumsoqь men çerdi syzir ьnьrsьjdy. Qolynda ves atar mьlьq, cekesinde sojьn qalqan, çalaң çuzin açal men sьrлаqan qandy qançar, çan torsьqьn vөkterip, arьmaqьn өрге tьrmьstьgьp qanqarь ansaqan tyn valasь—aң kydik erteginin vatьgьn kөrdi.

Qajda varady? Çoryqqa.

— Çoryqqa ma? dep qajta surady. Çoryqтьn astьnda çuzip çyrgen analardy kөrgende najza canьcqandaj selik ete tystim.

Menin qьjalqarь valqьp teris tysinip turqanьmdь, kenetten eki ret qarьlqan qonyrav cegedej tojtarьp tastady.

Qanqьrлаqan qonyravdьn accь davьsь uzar ketti de, çarqarь urьgьp sөjler qoja verdi.

Meni mazaqtar kылgendej voldь.

„Sen qьjaldьn soңna erip adasьp tursьn, senin çoryqьn ol emes ol өtken kynniң çoryqь. Vurьnqь ertegi soңnь tamьgьn qьrquv ycin attanqan, seniki mәdenijet çoryqь“ dedi.

Senin çan torsьqьn; mәdenijet qorьsьnь, torьraqtaj vorarь qarьtar çatqan çьlqь—qaranqь eldin kem—ketigi. Çьlqь ustajтьn quьqьn: qarьz qalam, өtkir tilin. Senin volat qançarьn өkimet vujьqь—dedi.

„Dip—durgь qonyravьm“ dep qoçtaqandaj qara aјьgьp azьnar aqьgьp çiverdi. Çygirip ker yzengige aјьqtь sala vergende sьgьldatьp avanьn çyregin tildi de, qazdaj çuzip, çьlçьp çyre. verdi. Kickenе çyrip tanavь tercigen soң valtasqan sojьn dөngelekter birine biri „çetem kөzdenip“ dedek—dedek etti.

Qanatyn qarqan qara aјьgьp aldaqь suv icetin quьbьqьn kөrdime, quç—quç tav—sar daladaj yjirin kөrdime, vavьgьn tartьp kisinep qojьdь.

III

Zьгьq ete tysti. Battasqan sojьn dөngelekter tolqьdьda, kilt toqtadь. Сьпçьr vujdaly, murnьnan tirkelgen vagondar lьqsьr tura qaldь. Qalyq qusьqtaj aqtaryldь. Birev qavyь, birev sandьoьpь, birev valasьn keterip, qarsь çygirdi.

— Altьnsь vagon.

— Çetinci —

— Pьrvaj nөmir.

Degen ynder virine viri mingesip çattь.

Bagөnnen tyse çyгirgender, meni omьravlatь men qaoьr, ucьq-taj yjildirdi. „Buvpetke“ qujьlьr çatьr. Qanvaqtaj domalanьr mende kirdim.

Tuz төve. Pоlьna savlen tьsedi. əcekejler sьrlar tastartь. „Kamandijrovosпьj“ bir vөlek, çumьscьlar bir vөlek əciretke turdь.

Poçtь rojьzьnan tьsetin qonaqtaryьna dajarlaqan ьsьq tamaq-tyь çьsь murnьndь çaradь. Tanavьndь çyjirip ьjstь kөmekejine tartasьn. Esiner, tamsanasьn. Qonatqar mөjmildete qujьdьgьr alьr, murnьnь çastьn tavьr çatьr.

Sol çaqta kitar vugьsь tur. Irili—uvaqçь kitaptar ijin tiresedi. Kəzet—çornaldьn nese atasьnьn ulь var. „Mindetti oquv“ tuvralь uc—tөrt kitar alьr tөjirekke qaradьm.

Vugьnqь vaqzal, vugьnqь buvpet emes. Mylde özgerip ketipti. Kөrmegenge uc aq çyl өtti. OI kynde buvpette çalqьz aq cibar—ala paryьos volatьn. As icem desen, toьraç aralasqan „suvrtyьn“ tərelkesin bir somnan kөcedə icetinviz. Qara suvdьn qasьoьpь ves tьjьnnan satuvçь edi.

Qazьr olardь emge tavalmajsьn. Bar kereçin buvpette tavьladь.

Uç çьloçь өзgeris meni taңdandьrdь.

Samadan, kөrpə—çastьqьmdь arqalar, sьgьtqa çьqja kelgenimde, əlenkədej çalaңqan eki çigit kezdesə ketti. Birevi — tөritvaq, çьlan—kөz, at çaqçь, er murьndь kelsaptaj qara. Ekincisi: aq—qivaca, emcek syti erninen ketpegen vala çigit. Vojьn onca ylken depte, alasa, kickene depte ajtuvqə volmajdь „tak seve“. Aldьnda kele çatqan kel—saptaj qara, meni kөrip, vasьn siloçьr saldь. Mende vasьmdь qьlьq etkizdim.

— Çoldas, oсь rojьzven tьstiniz ve? dedi kel — saptaj qara.

— Ije... dedim.

— Qajdan çьqtyьpьz?

— Almatьdan. Сьпçьrlav varamьn.

— „Bizdin avьloçə varadь ekensiz, viz dem—alьsta çyrgen oquvçь edik. Almatь varamьz“—dedi.

— Men „Narkomprьostьn“ mindetti oquv çөninde çyrgen өkili edim.

— Siz arvanьn qasьnda tura turьpьz, rojьz qacan keledi eken vilip kelejın dep qara çalьt verdi. Bocca ekevмiz arvanьn qasьna keldik.

icine aldı. Qumqa çyrelər, vujiri soqır qoje verdi. Sekirip tysiç çonqa cıqıtm. Attardın solıqın vastıya, ajandar aqsaqalda keldi.

Авыл екі атрада оты екен.

Арвақа отыра бергенде.

— Бала, çanaqı tuje— арвалылар Qalıj deytin tavınnın атаqtı savdegeri, çasır çır satuvqa astıq алыр kele çatqan voluv kerek— dedi aqsaqal.

— Ukimet astıq çetkize almaj çatqanda әj çavızdar aj, dedim. Biz avılda çaqındaqanda, vөгvasar, çoldı ajaqtar yır cıqtı. Savalandaqan qara çançıqtardın davıss, irkildegen tyn ujtırsın vızdıda, çerdi timiskiler çajlarına ketti „Onha, Onha“ çolavss eken degendej, bөri vasardın sonçı yni көk çijegine sinir çattı.

Syrender avıldın ortasına kirip vara çatqan, çoldın ezyvinde turqan ças çigitten çөн suradıq. Vasında „çәrkesi“, өnirinde „iznәgi“ көrindi. Qandaj, onıssın vajqatadıм Qarandı.

— Сығаqtıм, kim valassıssın? dedi aqsaqal.

— Çalır çaqır kamsamol—der vizdi colır өtti, арвалын vөkse çaqınan qozqalır çojır.

Kamsamol volsan veri kel. Mınav aradı vırev keledi. Özi savdeger dejdi, vizdin otaçass, sonı vajqandar dedim.

Savdeger. Kamsamol vala vıletin cıqtar oss aranın tavıss.

Kәdimgi qızı Qalıj der aqsaqal menin sözimdi tolyqtırır çojdı.

— Oj, marqımaj, Otırвогқа, екі сыır сојır, satqandıқна акыт çasalır edı, sonıç aqçassına astıq алыр keledi eken çoj—dedi kamsamol.

— Oss arada мына валанды таныс уји бар екен, vılesin ve?

Kickene ojladıda:

— Olar kim?—dedi

— Zergär Muqat, Kamal dedim.

— Kamal kedej çoj der kamsamol çar ete tysti.

— Ije dedim.

— Aldına qaraj qolın çocajtır:

— Kamaldiki anav yj der turvası мыңгајојан, azbar qorası çoq, çalanactav bir qıstavdı көrsetti de arıt çaqıмыздаqtı bir yjge kamsamol çөнelip verdi. Siltegen yjine, at maңdajın tirep, tura qaldıq.

Sынысқан inir qarandıssıssın tunır, icteме көrsetpeјdi. Ujlıqqan yjlerdin terezelerinen çытығајан çarыq, көzin qыssır çымыjadı, алтынның vıvıндај ucqıндар, qarandıssınның çyregın çaradı. Kamaldın esiginen сығалајојан санылав, at doqarır çatqan vizdin алдымызда, erkelep, vijledi.

Ujdegi gurıss—gurıss соқтылојан kel—sартын davıss çerdi solıq—solıq etkizedi.

— Aman çyrmin, özderinde amansındarma ырақандикинде soqtym, aman... dep salqyn çan men qozqalyp qajdym.

Kamal atymdy ajytqan soñ esine tysti vilem.

— Qudaj urqan özgerip ketipsin qoj, tanymaj qaldym... dedi çengej.

Ус çыда kisi tanymaqandaj qartajyp aq qalqanym va? Qalaj? dep ajnaqa qaradym. Сында çengej tanymaqandaj, oquv myçir aq tastaqan eken. Qыp tastaqan saqal, murattyñ ornъ, çarqan vujdayqatñ kötegindej, derdijip tur.

Pojъz qaqtъ ma, ujqym çala voldъ ma, közim yñirejip icine kirip ketipti. „Nijçego“ сыpçыrlav varъp isti çolqa qojсам, vägi de dyzeler dep ojladym.

Въçыldар samavъp keldi. Ыpçыnan alqan demi qaqraçыp көterip— көterip tastajdъ. Çыbъ yjde terciр, çajqa otъrdыq. Kamaldan eldin ötken çыlqъ әngimesin suraj bastadym Kamal qocqyl murnyñn qыgnda çorqalar vара çatqan terin qolъ men сыpçыp tastap, ojdyñ tujçыna сомыldъ.....

.....

Өлең

QAZЫR DALA.

Saja ulъ

Va, dala kyniñ kyliр, tyniñ çыbъp,
Perdendi betindegi qojdyñ сыpçыp,
Dәl vygin sansыз епбек tysiñ kerdі;
Neceler çыl urlanqan сыpçыp vilip.
Eskен kyj, vijlegen vij tamъgъna
Balqыtъp, mavçыratъp ketti sinip.

Qandaj qol, qançar çyregindi,
Çaralar qansыratъp ketken tilip?
Enireр „laçnat“ ajtъp myñ mәrtевe?
Estilip өkreк çelin çattъ ulъp.
Ol kezde епбекci tap usъp oqqa,
Irkilder ujqan çan... aqçan çыlçыp...
Kөpti, az ol kezde vaçыndыgъp,
Turmъstan qыbъm verip turqan kyliр.
Qыnq etse, miñn ajtъp çavъzdarqa,
Kevdege almas qançar ketken kirip
Qoldanqan, çanyn sorqan епбекci eldin;
Әjtevir is — istegen özi vilip.
Bul kynde епбекci tap tendik aldъ.
Neceler çыl dalаны majdan çыbъp.
Епбекcim, erkin vijler çaruvan kyjli.
Kel dedin quçaq çajъp sende kyliр.

Çajrandar, çadyradьн сыгьндь астын,
 Tyrlendin епбек degen кyjge vastьн
 Kөгerip кynnen — кyнге çьldan — çьlqa,
 Анqьтыр епбекci elge gylin cactьн.

Kyn dala, кynim dala, gylди dala,
 çьтыlqan çyrekтеgi vitti dala,
 Kylimder көкке serpir nurlь tysin,
 Tyр çарть sendi daqь qьzьl — dala.

Kөк quraq, çasьl calqьн tyрli tysti,
 Ije vor maьн çajsa kece көcti,
 Kyл volьp көsegesi talqandanьp.
 Bьt cьt, vor caььraqь aspanqa ucьtь.

Tар vugin qoça saqan епбекci el
 Aqьzqan епбек etip mandajdan ter,
 Mine olar oьndь ottar maьн çajdь,
 Al dala gylденe ver, tyрlene ver!

Ken aldь çer astьnan saldь zavьt,
 Uь iske qojdь qoьl kirdi qavьrt,
 Altьн, mьs, kymis, temir, vəgin — vəgin.
 Aluvqa kerdi епбекci tysindь qot.

Bular az mьndar zavьt taqь salmaq.
 Çььnda meljon mьndar өnim almaq.
 Coььн çol „62“ tamььqьnnь.
 Ustinen taramdanьp ketpek carlar.

Bet qojqan satsьjalqь senin elin.
 Bastьq qьp көm partьja kemengerin;
 Ijgi is, еkrindi епбек, tavdaj talар,
 Çetyvge ньsanaqь кycti senim.

Uь еkrin, uvьtь еkrin zavьtta еkrin.
 Birinen biri ozam der varьlьq seqtьn
 Qoraьp tyр tamьььn baltalaqan
 Çigersiz iske salaq erincektin,

Is qajnar епбек yder өnim өnir,
 Zavьtьн dөngelegi, dөngelenip.
 Bitirip ajьlьq isti artasьnda.
 Udejdi qarqьььna qarqьn verip.

Ekpindel zorla mator, өnim өnsin.
 Erikken епбекsizdin кyni sөnsin.
 „3“ te еkrin „4“ te tolqьn кycti qajnar,
 Kyc çiger „3“ ti oьndar „4“ ke төnsin.

Keñ dala, kendi dala, көне dala,
 Gyldenip епбек венен boldь çana,
 Әне, әне, çаррај қымыл авыл — qala,
 Çosparqa qojdь qoldь attan sala

Уль екрен, кусті өнім өне versin,
 Çаналық еп dalağa ene versin.
 Bөгetti tasqan, tasqyn, çoldan сығр,
 Bizdin көз çаналықты көре versin.

Өлең

EGIS MAJDAŇDA.

Zejin

Qalqozсылar çana egiske qamdana.
 Çigerlenip екpiniң мен qarmana.

Тар tartьsta

Кус çарьsta.

Өнер bilim,

Zor tavьsta!

Kусin сына қирьлыстьq majdanьnda.

Orьndandар satsьjaldьq sektirdi.

Çьгьтp ken dala da gekтirdi.

Egis — епбек

Епбек — өпбек

Bes çьldьqta,

Egis — çепбек!

Zavlatьr valcavektik екpindi.

Kәlektepti епбекci мен molajta.

Çandandьгьr епбек isin пьqajta.

Тар majdanqа,

Kez attanda!

Qulaq tavьn,

Ormajdan da!!!

Negizin kәlektip ven пьq zorajta.

Ась volat тыraktьгьn astьnda,

Aqьranom — qьzьl tatan qolьnda!

Tuvra çol men

Qajrat kus pen,

„Onсьldar ma“

Kәrset is pen!

Tajmastan seka partьja çolьnda!

Kyrdeli tilekke çавъ çавар.

Çана авы. I—Васқыс мектептердин 2—сылдыр уcin оқув кітавь. Әдеркі çазқан Çусырвек Аймавьт улъ, екinci ret tyzetip, тольқтыр 1930—сылъ çазқан Ожавьт Мусьгер улъ.

Bilim kenesi unatqan, Qazaqьstan vaspasь vasqan, көlemi 9 çarьm vaspa tabaq, 75 мың дана.

Kyни byginge dejin оқув кітавь сын алдын çенди көрген емес. Kej bir çoldastardьn tilegennen suraqandaj qьльp qana tijip—qacьp çazqan сындарь volmasa, оқув кітавьn minер, çенdev мәselesine çurtcьльq pikirи avdarьльp, nazарь toльq salьnqan çоq. Bul çaqьnпaн qarар çyргeн — qurьq tijmegен desек calьs vasvajmьz. Оқув кітавьn ириктев, çazдырув, vastьрув оқув көmeseretи мен Qazaqьstan vaspasьньn qana mojnьna tesip ilinip, kitaptь vas salьp төs qoььp çazuv мәselesi ustaqannьn qoььnda tistegennin avьnda keldi. Әdis çaqьn qoja turьp sajasь çaqьnпaн qarasaq еnbekciler çurtcьльqньn ata çавъ alaccьldar çazьp keldi. Kitar çazuv solardьn derves сыvaqasь volдь.

Çaruvacьльq мәdenijet tьrvije satsьjaldьq çol мен çyrip purьltarьjat dynijesi esejsin, olardьn esinede kirip—cьprajьn çumьs. Olar syjkenip ketken çerine өз qoтьrьn çuqьrивqа qustaj tyler oтьradь. Cьньnda өз maqsatьna purьltarьjat sanasьньn tьrvijesin cьqьp verip oтьrqandьq çazqan kitaptarьnпaн belgili. Bul çerde ol kitaptarьньn tysi tygin ajьp çatuvdьn qacetи çоq. Kөpke мәlim нәрse. Biraq ajta ketetin bir söz — alaccьldardьn çazqan kitavьn acqanda, сыnaqanda, qoldanqanda „vizge unaj qalatьn çeri var kerekтisin pajdalanamьz“ degennen vurьn, sajasь vetin cььrаq qaravьmьz керек. Olardьn sajasь vetи vajcьldьq, çazqan kitavь da vajcьldьq sanap көksejdi.

Еnbekciler çurtcьльqньn мәdenij kyци çetilmej turqanda viz olardь blaçсыз pajdalandьq. Sol kynde viz өзimizge өзimiz keldik. Özimizce kitar çazuvqа qudiretimizden keledi. Kitar çazqanьmьzda aldьmьzqа qo jatьn maqsatьmьzda, maqsattь oььndav çoьmьzda qazirgi dövirdin çurtcьльq tilegine çendiriv. Biraq, sol көptin tilegin bir kisi taprajьdь, көptin өzi tabadь. Kim volsa, volьn satsьjaldьq qurььstan көnlinen cьqа qьzmet etem, maqsatьna yjlesem, tilegine purьltarьjatca çavar verem dese, көp pen birge taqьm qosьp oтьrьp istemej әddи çоq. Satsьjaldьq qurььstьn damuvьna

өлсевиç çалғыз—қана еңбекчилер çуртсылығының қимыла белсенди қатынасы. Оның қимыстан береке сығарам деп бос қиваныс. Тап көкіректік қазаласа тipti дусрандық; бирақ осы қолдағы кырделі tileктің бири пурьтарьяттық тәрбије, оның негизги қуралы оқуы китавь волатын болса, биз виуқан әли çуртсылық кучимизди tygel sala алақанымыз çоқ. Сынында бул улкен кемчилік қимысымыздың бири. Мунь çојуымыз керек.

Оқуы китавының алдына асса қайта қурылыс дәвиринин, қалды соған вајланысты қалық ақартуы мәсеlesинин алдына қојылақан дәвир tileги мунь да алдына қојылады. Қайта қурылыс дәвирине тарьјоты таң қалдырғандай қарғын—çiger, қайрат пен келир кирдик. Қимысымыздың әдиси де, тыри де өзгерип сатыжалдық çарыс, екpиндилікке тусти. Тап кыresi тап бетин тартық мајданында ајқындар асыр отыр. Осының варлығь кенçелеп келе çатқан ақартуы мәсеlesине әсерин тигизвей отырған çоқ. Қимысты çеделдетип, çалры mindetti vastаныс оқуыды çyгизуы, savатыздықты çојуы қимыстарының сындар қозғалысқа кирувине қайта қурылыс дәвиринин қарғын тыртки вольт отыр. Оқуы қимысының çалаң қарғын көтерип—қана қојуы өз алдына, қурылысын да, әдисин де негизинен өзгертип, мәденијет төңкерисинин ујымдасыруы әдиси мәденијет аттанысы, мәденијет вәјгесине қол арта қурылыр отыр.

Кејинги çана өспирим килкіндеј еңбекчи çастарды тәрбијелев қимысы да сонь мен қатар өте кырделеніротыр. Кәмунетик өнерпаздық тәрбијени қатты çyргизвейинсе оқуы қимысы қайта қурылыс дәвиринин dilger мәсеlesине çавар бере алмајды. Ал оқуы китавь сол тәрбијенин ең негизги қуралы волюы тартық cart. Олај болса, оқуы китавына дурьс көңил вөлмеvcilik саясыј қаталық. Оқуы китартарымыз қайта қурылыс дәвирине камил ујлесуы керек.

Бизге қандай китар керек? Оқуы китартарымыз қандай волюы керек?

Бизге бирьноқьдай çайдақ, çаланас сөз мектебинин китавь керек емес. Қурғақ bilim беретин китартың дәргери çоқ. Бизге ујлетин оқуы китавь мектепти өнерпаздық (пәлетeqијзим) bilimге кәмунестик тәрбије беретин мектепке ајналдыратын, осы қолда ең негизги қуралдың орнын васа билетин китар қайта қурылыс дәвриндеги сатыжалдық қурылыстың орасан қатты көтерілген қарғынның, өнерли кәсип пен қалқоз қурылысының өркендевин көрсетсин, анық, ајқың, дәл көрсетсин. Биз eski çалғандь қыратыр çана турмыс орнатыр келемиз. Мундай дәврде оқуы китавь көринисти көленкeden қарар танытын болса, одан çапан сорақылық çоқ.

Биздин оқуы китавымыз çас валсебектерге беретин пурьтарьяттық, тартық тәрбијесинин қаранылына қоқамдық өндiris еңбегин қоја билетин оқуыды саясат өндiris, çана турмыс tileгине вајланыстыра билетини волюы керек. Çас çеткinceктерди сатыжалдық қурылыстың mereји мен отьқтығыр сығаратын қурал вольт. Данысвандай ојлар,

puryltarýjattaj isteý wiletin qyzy mamandardy tawijeler syqaratyn  nerpazdyq mekteptin qaruvy wola wilsin.

Mine wiz oquv kitabyňny aldyna sertti osylaj qojamyz! qajta qurlys d virindegi tawije quraly osyqan adal çawar wersin! oquv kitabyň çazdyrqanda da, çazojanda da, synaqanda da qaraqsyqa osy maqsatty aluv kerek. Maqsatty qarqyn men çumystyň sapaşy men soqyr alatyň wolvuv kerek.

Qolymyzdaqy „Çana awyldy“ synaqanda da alqa qojajyq dep otyrqanymyz osy maqsattar.

„Çana awyly“ osy tilekke qalaj çawar weredi?. Bir s z wen ajtsaq bul suvalqa durys çawar tawa almajmyz. Çana awyldy mazmuny qajta qurlys d virinen  lde qajda alyş çaty. Çana awylda qarar otygyr kenestin dalasy men qalasy tarýjta wolmaqan tarýjdy tarlyq talastyň majdanyňa ajnalqanyň,  mirge masly — kereňav aram tamaq çandardyň t we qazylyna tajanyr turqanyň, kyn sanar  rcir —  wpir, qajnar — tasyr wara çatqan satsyjaldy  nerli k sir, qalqoz — sarqozdardyň waz ekendigin anyqtar çyqa tanuwqa wolmajdy, wulyndy.

Olardy az koryw men qatar, manyzyň durys tysine almajmyz. Mysalqa kitartyň 12-wetindegi „Sarsen nege qyjnaldy“ degen s zdi oqyjyq, onda: Sarsenniň on wes saqly qara qurasy waz eken, solaraym ortaqa tysir ketedi dep, qalqoz quruv çumyşyn sozalanqa sala weredi eken. Bir kyni qyşyr surar qalqanda çaltara almaj synyn ajtady. Sodan kejin qaladan kelgen enispektir qaltasyňan k llestiptin ustayn sunygyr alyr, kiryw çarnasyňa p len, wolinwejtin qorqa tygen tysedi, çalqyz qarandy ic kim rajdalanar ketpejdi dep w rin tysindirdi. Sarsen otygyr — otygyr:

Bajaqdyňan waz tysinwey çyr ekem, endi menide çazyndar dep qulşynar qalqozqa çazylydy.

Wun qalaj tysinemiz? Alqacqy rette durys tysinwey çyrsin, „enispektir“ kelip weni tysindirdi? Sarsen nege tysinip qalqozqa myse wolyr çazylydy? Maqan qaranqy.

Ojlajmyň: eger „enispektir“ kiryw çarnasyň p len, wolinwejtin qor tygen dep tysindirse, onda Sarsen qalqozdyň manyzyň tysine qojdy dep ajta almajmyz. Bul asyra cilttempazdardyň,  zi wilmeytin, wilyennin tilin almajtyň c ltirekterdin ajtatyň s zi. Qalqozdyň m ni naq „enispektir“ ajtqandaj emes qoj; kiryw çarnasy, wolinwejtin qor, qalqozdyň t rtip çaqy, Sarsenge kerek emes pe?

Al k rkem  debijet tili men çazam dese, sajasatty qygyr çonyr suluvlavqa wolmajdy qoj; ne kerek tap myna s z wen kenes mektewiniň tojyn — tojlavqa wolmajdy. Kitarqa kirgen m terijaldy tym qurqatyr, wasyn çaryr, k ziň syqaryr ajtuv degen osy wolvady. Budan wasqa da 113 — wetegi „wizdin awyly“, „k llestip ne?“ degen  ngimeler syty suluv wolyr kelgen men icine kelgende çaryqsaq

сөзгөр, маңыз туwралы çартымды ес нәрсе айтрайды. Бар айтатын „биригир истесе çумыс өнимди volady“.

Kitaptyñ taqy bir kemciligi alqan мәтәријалдары ески, 28—çылақ мәтәријалдар volыp kele beredi. Mыjsaly çer wөlis, kәnpeske sыjaqtы өтken çумысмызды tap wygingidej ајtady. Bras tarыjqqa salыstыrqanda onyñ wygin volыp oтыrqandyqynda söz çoq. Biraq qar-qyñqa qараqанымызда ol әlde qасаnqy wазыр ozqan çумысмыз.

Çalqyз çer wөlisi, kәnpeske emes, kenes sajlaw, kedej towy sыjaqtы çумыстар da eski çawaqy çynиn tastaqan çoq, mыjsaly: 65—wette: qocсы odaqy qандаj ujым? deјdi. Syjtedi de tysindirip çendeјdi, biraq onyñ kedej towyна avqанын ајtрайды. Сынында bizdiñ osy kыngи 9—10 çasar oquwсылarmызqa qocсы odaqy ne deseniz muny kyndelikti өmirinen kezdestire alama? çoq. Tek kedej towyн ајтыp, vasta qocсы odaqy volыp edi, deseniz—qana tysinedi.

Qaldы kenes sajlaw tuwралы алыñqan мәтәријалдар 28—çылақ sözder. Onyñ wizge qanca darkeri var?. 28—çылақ kenes sajlawnyñ аldына qoјylatыn uran men 30—31—çылақ kenes sajlawnyñ аldына qoјylatыn uran eki aluvan emes pe? „Çana avы“dyñ ајtuwына 28—çылы: avыды keñestendiryv urаны, qarыз serik isteri alqa tartыlatыn wolsa, wygingde biz wudan өtir ketkemiz çoq pa? Ol urandardy qajtalaqtav tarыqta qыjanat.

Wygingi kыnnиn belgileri tym az. Azdy—kөpti waby өte kыngirt. Wygin ne var? qavlap өsken qalqoz var; ylgisi kycи men qalqozdy, өnimi men satsыjaldыq qurылыstы demegen sarqoz var; өnerli kәsipten avыlqa qujылыp çatqan tыraktы, kam-wajыp, nese aluvan avы caruvasыlyq мәсijneleri var; өзgerilgen turмыs өrkendegen мәдәniјet var. Oсыныñ wabylyqын avыldaqy ças—өspirim çetkincektep көzi men көrip, çyregи men sezip, qoыnan kelse cegesin urыp oтыp. Qalyñ enbekciler men çemisin birge çesip oтыp. Bul tuwралы „Çana avы“ ne deјdi? Tyk deme demeјdi. Çumqan avызын асрайды, wolsa eski; qalsa qurqaq, анық wолмыstы ајqындар were алмыды.

„Çana avы“ wizdiñ çana avымыздыñ qalaj, qандаj çol men өsir oтыrqandyqyн wылаj tysindiredi:

„Bizdiñ avыдыñ qurыluwы da qызыq woldы.

Bir kыni qaladan bir enispektir çigit kelip: keјdeјler bir çerge çыjnalyндар orta caruvalar da senderge qosылып. Pәlen woldы, tygen woldы degendi ајttы. Avыdaryндаqy Musabek pen Çantaj wajlardan wөliniңder, caruvalarynyñ bir сыpралaryн qosыр çiberip, çумыstы birge istender. Birlesip turмыstarынды tyzender“ dedi (113—wet).

Artына kedeјler ilip алыp ujымдаса qoјady. Сынында өmir zылаj ma?. Oçawыjke kedeјler: „ata wawamyz osылаj—aq kыp көrip çelgen. Oсылаj çyrip—aq aqтыqy qoј, alaly çылақны ајdaqamyз. Сыraqым maынды ортаqa sal dep on yjge bir qazan астырайып

vasьp çyr; көвимиз тьsinede дожданьмьз çоq. Olajda, kitar çazuvсь-
тунь аньорьгаq, çьтрьгаq таньp, etek aldьруvça qулсьна kirisyvi
таqул—аq нәрсе; degen men „Çana avьl“ da ol çоq. Ənerpazdьq
tərvijenin ijsi sezilmegen-de sьjaqть. Bul ojsьraçan yлken кемci-
ligi. Bul tuvralь kitarьta ic нәрсе volmaqan соң sьnar çatuvçada
tyk derek tavьlmajdь. Biraq, ənerpazdьq viliminin çuvan bir vutaqь
agiranomdьq bilim. Az volsada, munda epter olar var, məselen
çazоь turоь vөlimindegi egis çumьsьnda „egin quraldarь, tuqьm
tazalav, torьraqть vaqьlav, egindi majdalav, çer ondav, əsimdik
tamaqь, suv, suvçaruv, çerdi qalaj çьrtuv, qalaj seyv, eginnin
çavlarь sьjaqть toльp çatqan aqьldar var. Bərin savьp kelsek əner
pazdьq tərvijeni çuv vasta vetke ustaj otьgьp çazvaçandьqьtn.
saldarь mundada var, yjtkeni Ылqьj kəzetten alçan.
kөvine çaj çaruvalarça berilgen aqьl, mektep өmirine
çanasьmdьsь az. Mektep gektirinde çumьstь qalaj çyrgizyv kerek
ol çumьstardьn negizine izerttev, тьsinyv doğьtuv sьjaqть vastavьc
mekteп valalarьnьn valalьq çaviletine ыljьqtar ənerpazdьq bilimge
çetelejtin qьlp ajtraçan. Aqьl, mektep qol emes, çaruva qol.

127—vettegi „torьraqть vaqьlav“ degen 72—çumьsьnda
valalarça zerttev retinde beredi, biraq tapsьrmasь 2—vөlim vala-
larьna avьrlьq qьladь. „dьm torьraqть aьp keptirip, nece pьrsenti
ucьp ketti qarandar“ dejdi. pьrsentter sanav valalarдьn qoьnпan
kelmejdь, bul ilgergi vөlimderge ajьtluvь kerek, „pьrsent“ çalqьz
bul emes talaj çerinen kezdesedi.

„Ot çaçuvça ne kerek? əvenin salmaqьvarma?“
28-vettegi tuz qalaj vajlapadь“ varьlьqьda nəzik çumьs.
Balanьn sanavь men vaq doçqalьstarьnьn çetilgen kezinde isteletin
ister. Al mektep çasьndaqь valalarça kycinen artьq, ne кем çumьs
beryv yлken zьjandь. Kitar çazuvсь valanьn pedalogьjalьq çaviletin
eske ala otьrmasa volmajdь. Olaj volsa, çazuvсь pedalogija,
pedagogijke vilimderi men ədemi tanьp voluv kerek. Çaq çоq aqьn,
kөmeji çоq cecen oçuv kitabьn çaza vere almajdь. Oçuv kitabьnьn
çyje, ədis vuvьnça өlcev degendej dəldigi çaj ədevijettegi geroj
emes, „Əlipreni çazvaj nesі var“ dep көz
çumьtucьsьlьq tьm çav көkirektik voladь.

Qazir vizdin mektevimiz yzdiksiz çьlça көcip otьr. biraq
„Çana avьl“ yzdiksiz oçuv çьlьna көckeп
çоq. Çьldьn төrt mezgili atalçan men onda əve ыrajь, çer tygi,
tirçilik kezegi toльq ajьlmajdь. əsirese çazоь vөlimi tipti çоq. Çaz.
kuz vөlimin tuvra mektepten vastajdь. Al çaz, kuz tuvralь vala-
larдь tanьstьruvça ol vөliminde tyk çоq. Qьs vөliminde de
„qьs“ degen bir өlen men zavlar өte sьçad-
dь. Bul kitabьnьn osь кемciligin avьlça varçanda da sezdik.

Puraçьramoça yjestirilip çazьlmaqan. məsalça vьltьrçь
сьqçan ədis vujrasьnьn sьçarçan pьrçьra-
mьnьn negizinde, өзeginde sajasat, çaruvav-

Тўртинчи—14—бетте мўянън Ҷадафъ, 133—беттеги мақтанън тўнъегى, 135—беттеги алма—улкен ақаста Өсе ме,? Ҷоқ сөрте Өсе ме, немесе Ҷерден Ҷалоғъ тамъгъ воьль Өсе ме, вала тугил, көрнеген улкен адамънъ Өзи билмејди. Мәселен вьйл мақтада варғанда Қазақстанънъ энтегеттери—ақ „мақтанъ улкен ақастънъ васъна сьқьр тереміз“ дер ојлар вардъ, варса, аласа војль вута екен. Мине осынън варльғъ тусинувге, Ҷансақ кетувге Өте—мүте Ҷыла тартър турадъ.

Бирақ, „Ҷаңа авьлдън“ бир мақтанатън Ҷери тили Ҷатъқ кәдимги қара вайън қазақтънъ тили мен сулувлар, валанън Өз сөзиндеј келистирip ајта билген. Тегинде оқув китавьнън тили осынъдай воьль кеде вәрсе, ic кимниң қојън варвас еди. Бирақ тилге қьзьқьр, валалардъ қьзьқьртывға eligip оғьнсыз ertegilerди киргизip Ҷиверген, мәселен: „ijt пен вала, арьстан мен кычик, Ҷолваръгъ соққан Турльбек, сөтсөк ерген қьздар“ тақъ—тақьлар, вулар оғьнсыз. Егер андъ, онынъ қьльқьрн көрсетем dese Өмир мен вайланьстьгьр сарувасыьққа зьјандъ, зьјансыз Ҷақьнан келтирip тапъстьрувь керек еди. Ne қьлқан мен келисвејди.

Сөзди савьр келир ајтарьм: „Ҷаңа авьл“ тәп мақьна Ҷақьнан „Ҷаңа авьлтъздан“ авлақ, вул „ески вьл“. Егер Ҷаңа авьл етемин dese көр епвек пен Ҷөндев керек.

Endigi васпасьнда вольтьст, көринисти ось кунги авьлдан аьр өнераздъқ мектептин қуралъ қьль сьқарувға тьгьсув керек. Өмир кутip турмајдъ. Қатъ кетip варадъ. Оқув китавь кеңче қалдъ, Ҷетув уcin қарқьнға қарқьн, савьртқа савьрт қосьр отьгьр Ҷитъсть удетув керек.

Билим—әдис кеңеси „Ҷаңа авьл“ китавь—алдақь оқув Ҷыьнан вастар қолданылмасьн дер қавль сьқарған. Екинци Ҷылдъқ оқув қуралън Ҷазув кәликтерке тавьсрьлған. Вул кунге дејин китартън саясыј тапъзъ, кәмунистик вақьтъ қатъ ескерил неј валанън көңилин авлајтън, қьзқьльқьт ertegi Ҷақь васьн воьса, endigi mindet валанън сана—санлавьна дәл келтирip қайта қурьль дәвириниң mindetterin тусиндирув волувь көздәлсин.

Ҷаңадан Ҷазыьр сьқатън китартарға сьн қатъ қојьлувьна тийс. Васпа сөз ветинде китарқа сьн Ҷитъстьна төрден оғьн верилip отьрсьн. Сьн арқасында китартардън қай Ҷақь воьсьн тьзелip оңдатувьна zer салув керек воладъ. Васқа васыьр сьққан китартарда, виги қалмај сьнға тусip зьјандъ, Ҷарамсыз дер тавьлқандарьн қолданувдан тез тьјув керек.

Әлибек Қоңыратбај уль.

8. Picindi kezinde orьp çьjnavdьn qamь.

9. At, məcijne kyci men çөр savьp çьjnajьn ьstansalar acuv ne ycin kerek.

10. Çuqralь avruvdan өlgen maldьn өleksesin көmyv. Basqa malqa zьjanьn tijgizbevdiң qamь.

11. Mal avruvlarьn taramav çajьnda mektep balalarьn avьl saгуvalar arasьnda qandaj çumьstar өtej aladь.

12. Attьn çavьr volnavьna, qojdьn qurttar çydemevine, qozь men qojdь toqьtuv çajьnda balalar ne isteж aladь.

13. Qoldan egetin çөpтерdi egyv.

14. mal qorasьn tyzev.

15. Çөр məcijnesi men çumьs istegende adamьn, көlik malьnьn aratqa usьramavь çajьnda ne bilyv kerek.

16. Çөpti syrlev ycin cuңqьr qazuv, syrlejtin orьndar acuv (ismetesi men pьlanь men tanьsuv)

17. Asьrandь qusqa qandaj çana qanca çem kerek voladь.

18. Kөlik malьna, savьn malьna, buvaz malqa, iri usaq maldarqa, ças төlge qanca çana qandaj azьq берyv keregин mөлcerlev.

19. Savьndьqть qoruv ne ycin kerek.

20. Savьndьq çerdi çaqьrtuv.

21. Çөр egyv çumьsьnda, oruv çumьsьnda kedej orta saгуvalar qalaj cьjmdasqanь durьs.

22. Çut sьjaqть aratqa usьramav ycin zapas azьq qorь dajarlavdьn keregi.

23. Mal syjip çejtin çөр tyrlerin tanььq.

24. Mundaј çөр tyrlerinin өsyvi, çetilyvin, gyldenyvin zerttev çaz—çazьq.

25. Qьr çөpтерiniң icinen malqa çuqьmьdьlarьnьn tyr—tyrin terip keptirip көrmege dajьndav.

26. Bul çөpтерdin tuqьmьn çьjnar kelesi çьlda egyvge dajьndav.

27. Savьndьqть çaqьrtuvdьn qamь, dьm toqtatuv. Bul ycin mal çivermev, qьs kezinde qar toqtatuv sьjaqть amaldar.

28. Savьndьq çerdi ondav çaqьrtuv tuvralь agranom qandaj aqьl beredi. Sonь өzimiz bilip elge tysindirejik.

29. Çөpti qalьrqa salьp buvьp vajajьn məcijne men tanьsajьq.

30. Mal azьqьn molajtuv çana asьdandьruv tuvralь ykimet orьndarьnьn берip oььoqan nusqavlarь.

Taqь osь sьjaqть мәseleler, çaralar.

Mektep bul atalqan çumьstardь çazqь çana kyzgi ajlarda çyrgize çeke birijgadilerge istin tyrin mөлcerin, orьndav retin çana syregin көrsetip çumьs tapsьradь. Çumьsqa dajьndьq reti, çumьstь өndiryv tәrtibi, orьndaqandarьn isteж, eseptev çumьstь kilas icinde өtkiziledi.

Оқытуысызға көзевлер.

Mal aзырғы қорып дајындавдып саясат сарувасыық тапызъ туvралъ ескертывлер:

Partьjanьд орталық кәmijтетинин қавлысьнан! „астық мәсelesinen соноръ қолға алынатын тьркilikти мәsele et мәselesi voluv керек.“

Өкkelik partьja кәmijтетинин реvиралда volоған pilenumъ қавлыларьнан „Qazaqastan торьрақьнда mal сарувасыықьн қайта қуруv арқылы қана mal сарувасыықьнnan vazarға сьратын vцьмдardьн тьsimin molajтuv мәselesi сарувасыықь сatsьjaldьқ tyrde қайта қуруv арқылы қана durьs cecile aladь. Bul rette vaj, qulaq тавьна савивьл кucejtilyv керек. Eкinci mal сарувасыықьнн қайта қурыльсь çalқыз қана mal сапын көbejтыв деп қаравға volmajдь. Mal aзырғын çaқыртuv керек. Maldь asьldandьruv керек. Syjtkende қана maldьн salmaqь kyci, syti çyni molajadь.“

3. „1931—ci çьlda mal aзырғы дајындаv mindetin өтесек, ves çьldьқ icinde mal сарувасыықьннн дaj çol мен өsetini aјқындaladь“. (Pilenөm қавлысьнан) сондыqtan mal aзырғы қоръ çьjnav саясь сарувасыықь тапызъ ylken iri mindet.

4) Pilenum çer suv кәmeserijetine 1931—çьlda 20 mylijан гектир савьндьқ çerden mal aзырғы дајындавды тьpsьрған (20 ci çьlda 15,132 гектир çerden picen савьлған volатын) Munan тьсқарь 300 мың tonьндaj сөp syrlep саqtav керек. 200 мың гектир çerge сөp egip өsiryv керек.

5) Sapqoz қалқоздақь сөp мәcijneleriniң bir birevi 200 гектир çerden сөp саватын volsьн. Çaj seriktikter қолындақь сөp мәcijnelerdin bir birevi 175 гектир çerden сөp саватын voluv керек.

Mektep çumьs vastar aldьнан avьл қалқозға қанса aзырғы қоръ дajarlavға çospar verilgenin, mal сапын, мәcijne көlik сайmandar ne кyjde ekenin viluv тьjis. Өткен çьldarda çut volоған volmaqьн, mal өlimi, көterem voluv çajьnan мәlimetter тавьр aluvь керек.

Mektep osь maқьmmattarға syjenip көpcilikтин көnilin сарувасыықь дурьstavға avdaruv çолында ne mindetter өtej alатын çana қандајьн çumьstar орьндај alатынн samalajдь. Osь çumьstardьн çosparyн çasajдь. Mунь мен қатар mektep balalarь қалқозьлар arasьна ygit—nasьjқat çьrgizip сөp мәcijneleri мен көlik дајындаv туvралъ ne isteј alатынн belgileјdi. Bul ycin yjirmelerge birijgadi-lerge vөlinip ylkenderdin сөp çumьсьн vasqaratьн uьmdar мен vajlanьsadь. Bul rette balalar egis picen navqань çajьnan ilgeride tergen maқьlimetterine syjenip ygit—nasьjқat çumьсьн çьrgize vastavь керек. Mунь мен қатар mektep balalarь мына мәselelerди тексерip, zertteп өз betteri мен cecedi. Çonьрсқань orатын meзgil. Suvь көlderдин, suv çьrgen çolqalardьн савьлатын meзgli. Bьjdajьқ qacan савьladь. Qьr сөvi қacan савьladь.

Qaj malға қанса қьстық aзырғы дајындаv керек. Bir iri сььргьға қьстық aзырғы 1500—2000 keligiram, zapas қорь 780—1000 keligiram,

keler çyldar ucin saqtyq qorqa 80—160—keligiram 1—çarým çasqa dejingi malqa (Tajynca torpaq) munyn cerigindej.

Iri çylyqora azyq	2400—1200—keligiram	
Zapas	1200— 600	"
Saqtyq	160— 80	"
Qoj eckige	Azyq 400— 240	"
.	Sapas 150— 110	"
.	Saqtyq 30— 20	"

Qystyñ uzaq, qysqa voluvyna qaraj qalqozdyn özi mөлserin kesip belgilejtin voluvь kerek. Onyn esevin myna kestedен qarap tavuvqa volady. Usaq maldy iri qaraqa avьstyгьр esepтер, qalqoz qolyndaqь varlyq malqa bir kynde qanca azyq ketetinin vilemiz. Munan vasqa maldyn qys vojь nece kyn tevinge çajьlymqa çьprajtьlyñ camalav kerek.

Mьsaly syt caruvacyьqь vasyñ sol tystik avdandarda qys 165 kyn, on tystikte 135 kyn mal qolqa qarajdy dep camalajmьz. Qoj sol tystikte 100—kyn, on tystikte 75—kyn qolqa qarajdy. Çөр macьnasь bir kynde 10 saqat çumьs qьlsa 4—gektir çerdin çөvin çava alady:

Balalardyң çumьsь.

Bir gektir çerden qanca picen tysetinin vьlaj camalavqa volady çavьndьda kez kelgen çerden bir çarçь metir çerdin çөvin çavьp salmaqьñ vilemiz. Bir gektirde on mьñ çarçь metir var. Soqan qarap varlyq çavьndьqtan qanca picen tysetinin tavamьz.

Picen mezgilinde gьzet çornaldar oqьlady. Avьlqa caruvalar-dьñ çьjьlystarьna avdandan ölkeden kelgen ölkelerdin sözi tьnda-lady. Avьldaqь kölik, mäcijneler men vasqa qural sajmandardьñ esevin çazьp, mäcijnelerdiñ quьlyсьñ çumьсьñ zertter yjrenuv kerek. Mäcijne qajda neden isteletini väsi qanca turatьly tuvralь maqьlymat çьjnalady. Mäcijneniñ aqac temir vөлikleri qaralady. Çyris çyldamdyqь zertleledi. Çөр dajьndav navqanь tьvralь mekter balalarь uran ьlakattar çьzьp taqraq ölender ajtьp көpcilik orta-сьnda çyrgizilgen ygif nasьjdat çumьstarьna qatnasady. Oquvcьlar egin çөр mäcijneleriniñ ьnqanьñ vylingenin ondajtьñ dykender men tanьsady. olarqa virijgad volьp çerdemdesedi.

Çumьscьlardьñ eñvegi kyn көrisi, eñvek aqьсь, dykenniñ qural sajmandarь vasqa çavьtytarь men tanьsady. Mäcijne sajman-dardьñ көvine qandaj çerleri qьjrajdy. Usta vylingen çerin qalaj tyzetedi Ballar, bulardy көrip tanьsady.

Balalar virijgadьсь özderine tapsьylyqan çumьstardь qaj tyde orьndaqanьñ çeke dьpтерge çaza varьp, kejin esevin beredi. Eñ aqьrda çalьp mekter balalarь ja vөлim balalarь çөр navqanь kezinde qandaj çumьstar orьndaj alqanьñ tolyq көrsetetin көrme ça sajdy.

**Qazaqstan vaspasnyq „QAZYZDAT“ 1931—qyldaqy
vaspa qosparq.**

№ №	KITAP ATTARЬ	Cь qayuvsyar	naspa ta- vaq sanь
I-vasqьc mektepterdiñ oquv quraldarь.			
1	қаңалық (әліппе)	canan uly	5
2	қаңа арна (әліппеден сонқы I-kitap)	қолдыбай uly	9
3	қаңа ағыл (II-kitap)	conan uly	
4	енбек пен мектеп (III-к.)	mysirep uly	10
5	қалқоз ағыл (IV-к.)	kalektip	15
6	til damylav (I-в.)	"	15
7	" (II-в.)	conan uly	3
8	" (III-в.)	"	6
9	қағрыптық уcin қазаққа әліппе	"	6
10	" (I kitap)	aqmet uly	8
11	" (II- ")	"	8
12	qazыq mek. ycin orыsea әліппе	ьsqaq uly	10
13	" (I-kitap)	qalyр uly	6
14	" (II- ")	qalyр uly	10
15	" (III- ")	colonyoo	10
16	esep quralь (I-bәlim)	ьegәli uly	10
17	" (II- ")	qasym uly	6
18	" (III- ")	"	6
19	" (IV- ")	"	6
20	I-vasqьc ycin қазақарьja (a)maq tanuvь mә- terijaly men	"	8
oqьrь tilindegi oquv quraldarь.			
21	oqьrь әліппesi	ansary	5
22	" (I-kitap)	"	5
23	" (II- ")	muqamedij uly	
24	" (III- ")	әdil uly	10
25	" (IV- ")	qoqamberdi uly	15
26	til damylav (I-в.)	"	3
27	" (II-в.)	muqamedij uly	3
28	esep quralь (I- ")	qoqamberdi uly	6
29	" (II- ")	"	6
30	" (III- ")	"	6
31	" (IV- ")	"	6
ekinci vasqьc mektep oquv quraldarь.			
32	qazaq әdesijetiniñ qьrstamatsь (I-в.)	qansygir uly	10
33	" (II-в.)	majly uly	15
34	vasqa tilderdi leinde qazaq tili	dohjvanьp	12
35	qazaq әdesijetiniñ tarьjь (I-в)	sejpulla uly	15
36	XIX-ғасырдыñ ortasьnan берl qazaq әdesijе- tiniñ tarьjь	"	
37	matьmatike (I-bәlim) 5 - қьldьq	muqan uly	15
38	" (II- ") 6	ьytdьq uly	12
39	pijzike (I-в.)	"	20
40	" (II-в.)	"	20
41	qazaqьstan caruvacsьlyq qosparь	ьajmuqamьet uly	12
42	с. с. с. г. қоспарь	ьjvanьp, esinaj uly	10
43	kәpitjal dьnyjesiniñ қағ	mevas, Omar uly	15
44	қағьrьrь dә teri	novьn, asьbәk kelir	2
45	kiymeje (I-в.)	zәvedep	12
46	" (II-в.)	"	12
47	qaratьly tanuv (I-в.)	әdiraqman uly	10
48	" (II-в.)	kalektip	15
49	" (III-в.)	"	10
50	eglin egьvge қәdemci	nekety	4
51	qoqam tanuv кьtabь	temirbәk uly	15
52	caruvacsьlyq sajas uly	berozin қана vaz	30
53	tap tьrtьsьnyñ tarьjьnyñ qьrstamatsь (II-bәlim)	ьocaryp, sygir uly	35
54	sajasat caruvacsьlyqь	zarydas	40
55	qoqamlyq turpatardьdь damuv tarьjь (I-II-в.)	ьajqas ja uly kьcner қoldьbay uly	12

№ №	К Ы Т А Р А Т Т А Р Ы.	С ы қ а н ы с ы л а р	б а с п а т а - в а қ с а н ы
56	тарғжы затсылдық	tengirt	18
57	кәмүнес партыжасын қысақса тарғжы	қарыславьскй, сәрес уль	25
58	к. т. сізезіні тарғжы	сәресніскй, мақым- қан уль	10
59	маркисылдық қана ұлт мәселесі	ысталын	6
60	ленінцılık мәәлелері	ысталын	40
61	кәмүнестик мәнірес	к. маркис энгиліс	5
62	орыс тарғжы (I-II-в.)	токовьскй	30
63	" (III-в.)	"	10
64	сајасат сарунасылдығына кірістirme	луқсембульқ	19
65	қол ақы қана рәјда	маркис	6
66	ленінцılık әліппесі	олқовьј	14
67	қалқоз мәселесі қайындақы	"	6
68	ленінцılık әліппесі	керсәнсәр, лотыр	15
69	бол. парт. рьс. тарғжы (ојырса)	қарыславьскй	25
70	маркис ілді қана ұлт мәселесі (ојырса)	ысталын	6
71	ұлт мәселесі туыра	ленін	15
72	кәмүнестер арасындақы солсылдық саруна	"	8
73	мемлекет қана төкеріс	"	12
74	қазықстаннлң партыжа қурылыс (I-том)	гәләсокін	22
75	" (II-)	"	20
76	өткен 10 қ. қана біздің міндеттеріміз	"	2
77	16-партыжа сізезінін қортандыс	"	3
78	7-партыжа кәперенсізесінін қортандыс	қажы; назар уль	
79	партыж. деген не қана ол қалај қурылған	"	2
80	орталық партия кәміјеті мен бақлау кәме- сізесінін декәбір ріленумінін қортандыларь мен қарарларь	"	1,5
eresekter mektevi ycin.			
81	қана кыс	мысіреп уль	5
82	қәткенкек (әліппеден соңқы кытар)	балқас уль	12
83	қалқоз ав. (IV-кытар)	кәл-р	15
savatsьzdar ycin.			
84	қана кыс	мысіреп уль	5
85	кыс	мајыс уль	8
86	сала savatsьzdar сәсеп қураы	вегелі уль	
87	қызы әскер әліппесі	мысіреп уль	6
88	сајасат танув кытаві	темірбек уль	5
kөmekci kitaptar:			
89	неплі	сәрір уль	6
90	орыса қазақса тілме	марқулан уль	15
91	әскері пен сөздігі	білім кенесі	5
92	тузыв сазув кестесі (қайта басылуы)	"	1
93	22-қ. қара сар. кәл.	әлсән уль	10
94	тilder қайындақы рьрақьрамдар қынақы	в. к.	10
95	сала savat рьрақьрамь	"	1
96	eresekter mektevine рьрақьрам	"	2
97	тырлі рьрақьрамдар	"	10
98	еніспектірге сәтекеі рьрақьрам	војмен уль	5
99	төменгі сајась ақартув сымьс	пысамвај уль	4
100	маркисылдық педагогикке қырыстаматыжась (I-баспа)	авдувқар	15
101	" (II-баспа)	"	15
102	дінге қарсы үгітеі оқув қураы	авлан уль	10
103	өндек төрбіјесі	зақыпор	4
104	ентернатыналдық төрбіје	дїјнеге	3
105	кесінді әліппе	"	1
106	дене сымьзтырув рьрақьрамь	мерім уль	2

„Ғағсы“

**Айна бир сьотатып саясы, көркем әдебиет,
сывретти кылки—сығақ җорналь.**

„Ғағсы“ 30—сығақ ујениң биринен вастар қазақстан
васпасының өз қолына кетти.

„Ғағсы“ оја Қазақстандағы қаламь сүзрик ақыл, җазувсь-
лар, сывретчилер, әлевмет қызметкерлери ат
салысады.

„Ғағсы“ да Қазақстан өмиринен алынған тырли көркем
сывреттер васылады.

„Ғағсы“ да Қазақстан өмириндеги, җалпы кеңестеродағын-
дағы истелип җатқан уль җумьстар, кырдели
тавьстар мен дунйе җүзиндеги ақварлар да
җазылып отырады.

„Ғағсы“ вөлимдери: җалпы вөлим, көркем әдебиет, сығақ
дүрвис, биздин тавьсы, вилим—теқнијке, тырли
қаварлар усақ—тујек, ојласан тавасың җана
васқалар.

„Ғағсы“ оја мына адамдар у з в е ј җ а з ы р т у р а д ь -
сәкен, сәбијт, әејимәет, қавьјт, мәҗијт, илјас
(җансығур), илјас (қавьл), елҗас, (вөкен), җақан,
қалмақан, қалым, тајыр, қарпас, җјенәлбј,
меңетәј, сьар, әвдирәқман, (ајсарь), әвдильә,
асқар, җәјмерден, оғымвек, молдақалбј,
ақмаза, әтијне (мамат) сара (ес), әнсарь,
зәјда (ақ с), җусиппек (вәлијт), сарь (қазавек),
өмирвек, өтевәј, молдақалбј, әсим, әвельсек,
мансур, әмирқан, рақметқан, әдил уль муқат-
мадиј, ансарбј, ләтјп, саркөвәј уль, қаҗым,
қавьл уль, есенқан уль, т. т.

„Ғағсы“ оја җазылу вадасы: бир җылдық 3 сом, 6 ајоја
1 сом 50 тјин, җеке саны—35 тјин.

„Ғағсы“ нь алматыдағы, қызыл ордадағы қазақстан васы-
панын алдыруға вольды. рота вөлимдери
ағылы җазылуға да вольды. алдырусьларға
әдирис:

Подписка принимается краевым отделением ОГИЗ'а.

Алма-Ата, всеми его филиалами и особыми
уполномоченными ОГИЗ'а.

„Ғағсы“ оја мақала, өлен, қаварларды мына әдирис пен
җивериндер:

ОГИЗ, А л м а - А т а и его филиалы на местах.

Qazaqstan purltarıjat
çazuvıylar atınan

„ÇAҢА ӘДЕВИЈЕТ“

Ajında bir ret sıyatın kerkem әdevijet, sın çornalıb.
Uzaq әngimeler, poemeler,
ajtıb maqalalar vasylyp
turadıb.

Çazylyuv vәsiti:

çaldıq . . . 7,50.
6-ajlyq . . . 4s.
çekesany . . . 75t

BILIM KENESININ
== ATYNAN ==

„ÇAҢА МЕКТЕР“

Ajında bir ret sıyatın bilim pedaqogijke çornalıb.

Avıltı muqalalaryb
ycaın tartırtımas qural

Çazylyuv vәsiti:

çaldıq . . . 3 s.
6-ajlyq . . . 1,50
çekesany . . . 30t

„ЕКРІНДІ ЧАС“

Ajında bir sıyatın balalar çornalıb.
Balalar oıa arnalıqan qyzyq әngimeler,
oleıder, maqaldar vasylyp otıradıb
Tyrli sıvretter vasylyadıb.

Çazylyuv vәsiti:

çaldıq . . . 2,50.
6-ajlyq . . . 1,50.
çekesany . . . 25.

„ÇARСЫ“

Kerkem әdevijet, kyllikilı sızdaq, ener bilim çornalıb.
Purltarıjat çazuvıylarybnyñ bir sıvretı „Çarсы“
oıa yzdiksiz çazyр turadıb.

Çazylyuv vәsiti:

çaldıq . . . 3 s.
6-ajlyq . . . 1 s. 50 t.
çekesany . . . 30 t

Bul çornaldardıñ vәgıne çergilikti posta otındaғыnda çazyр
ınoıa boladıb.

Әdirisi: г. Алма-Ата ОГИЗ, „Нниго-центр“
„Подписка принимается красным отделением ОГИЗ'а Алма-Ата,
всемн его филиалами и особыми уполномоченными ОГИЗ'а